

Borzován József – Zoltán Borzován Eszter: Néprajzi kutatás a „Lase Manusa” Jó Emberek című projekt keretében

2018 márciusától 2021 februárjáig valósítja meg a Vazdune Cherhaja Emelkedő Csillagok Roma Nők Egyesülete az EFOP -1.3.4-16-2017-00064 azonosítószámú „Lase Manusa” Jó Emberek című projektet az Európai Unió és a magyar állam társfinanszírozásával, 50.000.000. Ft támogatás felhasználásával.

A 2013-ban alakult egyesület célja a hátrányos helyzetű csoportok (például roma nők, fogyatékkal élők) integrációjának elősegítése, ezen közösségek fejlesztése, ösztönzése; szociális, kulturális, oktatási tevékenység, egészséges életmódra nevelés, szórakoztatás, tehetséggondozás, természet- és környezetvédelem, gyermek- és ifjúsági programok, valamint foglalkoztatást elősegítő programok szervezése. Mindezek mellett kiemelten foglalkoznak a roma nép hagyományának, kultúrájának őrzésével, támogatásával.

A projekt elsődlegesen a mátészalkai járás nyolc településén valósul meg (Mátészalka, Nagyecsed, Fábiánháza, Ópályi, Vaja, Nyírparasznya, Győrtelek, Hodász), de a csengeri járás két települése (Tyukod, Porcsalma) szintén bevonásra került.¹

A projekt során az egyesület családi napokat, hagyományőrző napokat, roma holokauszt megemlékezést, tréninget, tematikus tábort és néprajzi kutatást valósít meg a pályázatban szereplő településeken vagy azok részvételével Nagyecsedben. A projekt tevékenységeinek hosszú távú hatásai lehetnek, hogy a roma kulturális értékek, hagyományok megőrzésre kerülnek; fenntarthatóan működő roma kulturális műhelyek jönnek létre, ahol a roma hagyományok megismerése és továbbadása megtörténhet, csökkennek az előítéletek, az elfogadás növekszik, és minőségi szolgáltatásokhoz és programokhoz juthatnak hozzá a bevont emberek.

A néprajzi kutatás alapvetően két módszerre épült: a résztvevő megfigyelésre és a különböző típusú interjúkra. Résztvevő megfigyelést lehet végezni minden olyan társas összefüggésben – legyen az formális vagy informális jellegű – ahová kutatói minőségben beengedtek. Az interjúk a célzott adatgyűjtést szolgálták, félig strukturált interjú formájában. A kutatás során fényképeket és filmfelvételeket is készítettünk, ahol ez lehetséges volt. Sajnos az interjúalanyok nagyon kevés esetben járultak hozzá ahhoz, hogy róluk fényképet vagy videofelvételt készítsünk. Akik ezt megengedték, azok aláírásukkal is hozzájárultak a fotók és videók felhasználásához, interneten való közzétételéhez. Többen a rossz

¹ <http://emelkedocsillagok.hu/>

életkörülményüket szégyellték, amit nem szerettek volna másoknak is megmutatni, néhányan egyszerűen csak szégyenlősek voltak. Többször előfordult az is, hogy az interjúk egy „semleges” helyen (közösségi házban, művelődési házban, „köz munkás bázison”) készültek, így az interjúalanyoknak nem kellett kényelmetlenül érezniük magukat, és így hajlandóbbak voltak a beszélgetésre. A terepkutatáshoz hozzátartozott a statisztikák elemzése és a szakirodalom feldolgozása is.

A kutatás elsődleges célkitűzése a még élő cigány szokásvilág és hagyomány feltárása, kutatása, majd az így összegyűjtött kincsek közzététele, a roma holokauszt kutatása. Bár a néprajztudomány nagy figyelmet fordít a cigány hagyományok kutatására, még a mai napig vannak fehér foltok a szakirodalomban egyes településeket tekintve. Az értékfeltárás a következő témakörökben zajlott:

- gasztronómiai hagyományok (a hétköznapok, az ünnepnapok, az évszakok, a munkaalkalmak, a különböző korosztályok étrendje, az ételtípusok)
- hagyományos foglalkozások (növénytermesztés, állattenyésztés, kisipar; emlékezetes vállalkozások, életpályák)
- lakáskultúra (épülettípusok, lakberendezés)
- viselet (a különböző életkorú személyek viseletdarabjai, hétköznapi és ünnepi viseletdarabok)
- hiedelmek
- szokások (a munkavégzés, az étkezés, a kapcsolattartás, az utazás, a vasárnap és az ünnepnapok, az átmeneti rítusok szokásai)
- hagyományos szövegek (népdalok, köszöntőversek, az átmeneti szokások szövegei, feliratok, fényképek, helyi anekdoták, balladák, lokális emlékezet, a szórakozás formái)
- roma holokauszt.

A kutatás során azt tapasztaltuk, hogy az oláh cigány közösségek több szokást, hagyományt őriznek mind a mai napig, mint a magyar cigányok (romungrók). Azokon a településeken, ahol jelentős oláh cigány közösség él, az adatközlők jobban emlékeztek a cigányság régebbi hagyományaira, szokásaira, és többet is tartottak meg ezekből, mint a romungrók. Egy nagyecsed i magyar cigány asszony is így vélekedik: „...Az oláh cigányok, azok tudják, hát ott van most hagyomány. Náluk több hagyomány van.”²

² Borzován 2010. 255. p.

Fraser is azt írja, hogy „Nagy a kísértés, hogy az ősi cigányhagyomány leghűségesebb megőrzőinek a régebben meghonosodott cigányoknál jóval egzotikusabb, számos helyen elszórtan élő oláh cigányokat (*rom*) tekintsük. (Természetesen ők maguk úgy vélik, hogy ez így is van, minthogy ők is osztoznak valamennyi cigánycsoporttal abban a meggyőződésükben, hogy magukat tekintik az „igazi” cigányoknak.)”³.

Sajnos az előzetes feltevésekkel ellentétben a roma holokausztkutatásunk nem hozott eredményt. A kutatott területen kevés olyan emberrel sikerült beszélni, aki egyáltalán élt a második világháború idején, és mivel ők is nagyon fiatalok voltak akkor, ezért csak az idősebb családtagjaik visszaemlékezéseiből tudtak némi információval szolgálni, de sajnos konkrétumokkal vagy ellenőrizhető információkkal nem szolgáltak. Az adatközlők legtöbbször csak annyit tudtak elmondani, hogy vittek el a településről cigányokat, de sokszor abban sem voltak biztosak, hogy a németek vagy az oroszok, esetleg a magyarok sorozták be őket.

Összességében elmondható, hogy a mátészalkai járáshoz tartozó településeken a cigány hagyományok és szokások nagyrészt megegyeznek, vagy nagyon hasonlítanak egymásra, a csengeri járás két települése is csak néhány dologban tér el ezektől. A továbbiakban a vizsgált településeken összegyűjtött hagyományokat és szokásokat egyenként mutatjuk be.

I. Nagyecséd

Nagyecséd Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében, a Kraszna partján, Mátészalkától 12 km-re D-DK-re fekvő magyar település, lakosainak száma 6327 fő⁴. Vallási szempontból a város tarka képet mutat: reformátusok, római katolikusok, görög katolikusok, nazarénusok, pünkösdisták és a Hit Gyülekezet tagjai egyaránt képviseltetik magukat. Etnikai megoszlását tekintve magyarok és cigányok által lakott település.

Nagyecséden kétféle cigány csoport települt le.⁵ Az egyiket a kárpáti cigányok csoportjába tartozó magyar anyanyelvű romungrók (magyar cigányok) alkotják, akik feltehetőleg Mária Terézia korában vándoroltak ide. Mára ez a csoport lett a legnépesebb, és egyértelműen magyarnak érzik magukat. Mi sem bizonyítja jobban ezt, mint anyanyelvük, hiszen tökéletesen elveszítették cigány nyelvüket, ma már csakis magyarul beszélnek. A másik

³ Fraser 2000. 214. p.

⁴http://www.ksh.hu/apps/shop.kiadvany?p_kiadvany_id=81322&p_lang=HU

⁵ Vö. Borzován 2010. 246-247. p.

csoport az oláh cigányoké, akik a kiegyezést követően jelentek meg, és Erdélyen keresztül jöttek a városba. Számuk jóval csekélyebb a magyar anyanyelvű romungrókénál.

A cigány lakosság településen belüli elhelyezkedésének meghatározását a helyismeret mellett nagyban megkönnyítették az anyakönyvek és a lakosság-nyilvántartóban fellelhető adatok, amelyek 1908-tól őriznek írásos anyagokat a helyiekről. Ezek szerint 1908-tól kezdve már laktak a településen oláh cigányok; erre a Balázs, Tejfel, Balogh családnevek utalnak. Ezek az emberek napszámosok, sátoros cigányok, zenészek, illetve pásztorok voltak. 1910 és 1915 között további családok telepednek be: például a Lakatos, Erős, Rézműves nevűek. Mellettük találjuk a romungró családokat is, mint pl. Szalai, Jónás, Rostás, Szabó, Suta; sármunkások, vályogvetők, napszámosok, kosár- és seprűkészítők.

Minden cigány csoport a falu szélén telepedett le, mégpedig úgy, hogy egyik oldalon a romungrók, másik oldalon az oláh cigányok laktak. Az oláh cigányok előítélete a romungrókkal szemben már akkoriban is megfigyelhető volt, mivel nem telepedtek egymás mellé, nem házasodtak össze egymással, tehát nem volt köztük cigány közösségvállalás.

Azok az emberek, akik szakképzettséggel nem rendelkeztek, illetve a település munkahelyein sem akadt számukra hely, olyan árutermelői ipari tevékenységgel foglalkoztak, melynek legtermészetesebb formája az önellátáson alapuló házi munka volt. Olykor a családtagok munkamegosztás alapján hozzáértésük és ügyességük mértéke szerint végezték el a szükséges háziipari jellegű munkákat. Ezáltal a nők is bekapcsolódhattak néhány tevékenységbe, amivel megélhetésüket is elősegíthették.

Terméküket a helyi lakosoknak házról házra járva értékesítették, természetesen ellenszolgáltatásért, ami lehetett zöldségféle, húsféle vagy pénzbeli fizetség.

Az oláh cigányok toll adás-vételével és kupeckedéssel foglalkoztak. Egy-egy család bádogos munkát is végzett, a pléh edényeket foltozták. Néhány asszony jósolt a mindennapi munka mellett. Napjainkban is találkozhatunk olyan cigányokkal, akik toll, dunna, párna adás-vételével foglalkoznak. Ők községről községre járva hangosbemondóba beszélnek, így hívják fel a lakók figyelmét, hogy kínálják fel régi hagyaték tollaikat eladásra.

A lovári cigányok tavasztól nyárig a vásárokat járták, lovakat, szarvasmarhákat adtak, vettek, cseréltek. A cigányok ősi tudománya, hogy a beteg lovat „feljavítják”, megfiatalítják, gyógyítják. Választékosan beszéltek, mivel olyan környezetben éltek, ahol a jó megélhetés mellett szükség volt a választékosabb, többnyelvű, tiszta beszédre. Ha egy-egy ló megtetszett, messze utat is bejártak érte, még a lopástól sem riadtak vissza. A lovakkal való üzletelés kizárólag a férfiakra tartozott.

Az oláh cigány asszonyok kereseti forrása – a parasztházaknál vállalt munkák mellett – a

jóslás volt. A betegek gyógyítását fűvekkel, különböző növényi főzetekkel, teákkal végezték. A magyar cigányok vályogvetéssel, főként vessző-, kosárfonással, valamint seprűkötéssel foglalkoztak. A cigányok egy része, akik máshoz nem értettek, a legnehezebb fizikai munkát vállalták, a vályogvetést. Ez a munka nyáron igen sok családban biztosította a megélhetést. Az oláh cigányok csak saját részre vetettek vályogot.

Ezt a foglalkozást összefüggésbe lehet hozni a láp lecsapolásával, s ezzel egy időben Nagyecsed, mint XIX. századi falu terjeszkedésével vagy újjáépítésével. Régen a nincstelen, letelepedett cigányok saját maguk és családjuk fenntartásáról vályogvetőkként gondoskodtak. A magyar cigányok vesszőkosarakat, vesszőseprűt készítenek még napjainkban is. Megélhetésüket a természetes alapanyagok (gyékény, sás, vessző, fa stb.) feldolgozásával biztosítják. Ahol rendelkezésre áll az alapanyag, ott mai napig végzik ezeket a munkákat. A feldolgozandó anyagok a környezetben megtalálhatók, megvásárlásuk nem igényel befektetést. A kosárfonók fűzfavesszőt használnak, natúr és hánccsalánítva. Kiskosarat, kenyeres kosarat, bevásárló kosarakat készítenek. Sásból, gyékényből is készítenek eszközöket. Ezeket nedvesítik, áztatják, azután fonják. Így készülnek a lábtörlők, szakajtók. A seprűkészítők cirokseprűt és udvari seprűt is készítenek. A cirokseprű nyelét fafaragással vagy faesztergálással készítik. Az udvarseprűk vesszőből (nyírfa, kökény, zelnice) készülnek, a nyél botszerű suháng.⁶

A nagyecsed-i oláh cigányoknál fontos, hogy hús minden nap kerüljön az asztalra. Nemcsak ünnepekkor, hanem a hétköznapi étkezések során is igyekeznek húsos ételt (babgulyás, szalonna) tenni az asztalra.

Ha vendég érkezik, annak mindig megadják a tiszteletet, az ételekkel is – levest, töltött káposztát, sült vagy főtt húst készítenek, kávéval és üdítővel kínálják. A vendéget már érkezésekor kávéval kínálják, utána rögtön megterítik az asztalt, és ha a házigazda is leült, akkor kezdődik az étkezés. Íratlan szabály, hogy a „tányért sosem szabad teljesen megenni”, hagyni kell egy kicsit (ha nem így tesz, azt is mondják, hogy „magyar módra megy”). Ezzel adják meg a háziasszonynak a tiszteletet, hiszen így nem érzi kellemetlenül magát a gazdaasszony, hogy kevés enivalót főzött, és nem laktak jól a vendégei. Az asszonyok a férfiaknál még kevesebbet esznek. Az ételt sohasem becsmérlik.

Már napokkal az ünnepek beköszönte előtt elkezdődik a készülődés a konyhában. Karácsonykor, szenteste a következőket főzik: toros káposzta, töltött káposzta, halászlé, sült húsok, cigány pogácsa (bokolyi, romungróknál bogota), főtt és sült krumpli, régebben

⁶ Köszönet Balogh Andreának, aki az adatok összegyűjtésében segített.

főzelékek, mákos és diós bejgli. A töltött káposzta „minden romának a fő eledele”, minden ünnep alkalmával főzik.

Mind a mai napig él a halott etetésének és itatásának a szokása. Karácsonykor és húsvétkor is az ünnepi ételekből az udvarra dobnak ki a halottak számára, és az első pohár innivalóból is öntenek ki nekik. Az első kanál étel és ital a halottaké.

Néhány helyen italt csak éjféltől fogyasztanak, és a nótázás és a tánc is csak éjfél után megengedett. Részegnek nem illik lenni. Az idősebbek elmennek az éjféli misére. Korábban szokás volt a betlehemezés, ma már nagyon ritka, kántálás már egyáltalán nincs. Régen a kántáló férfiak házról házra jártak köszönteni, „feladták a Szentestét”.

Szenteste mesélik azt a történetet is, miszerint Jézus lábait azért egy szeggel szegezték a keresztre, mert egy cigány ellopta a másik szeget, mert nem bírta Jézus szenvedését – a szeget cigányszegnek is nevezik.

Szokás volt még a Romanyi Kris – cigánytörvényszék – éjféli után. A legidősebb férfi éjfélkor „szentbeszédet” tartott, „feladta a Szent iratot” – elmondta Jézus születésének történetét. A férfiak levették a kalapjukat, úgy hallgatták. Miután ez megvolt, kezdődhetett a mulatozás, de aki részeg volt, azt kiközösítették, nem látták szívesen.

Karácsony első napján a gyerekek felkeresik a szüleiket, rokonaikat, második nap mindenki otthon ünnepel. Az ünnep első napján délután ismét főznek, általában valamilyen levest (gyakori a gulyásleves), második nap húst, krumplit, pörköltet, túrós tésztát kakaspörkölttel, tésztás húst.

Karácsonykor az is szokás, hogy a halottaik sírjára fenyőfaágakat és szaloncukrot visznek ki, vagy egy kisebb karácsonyfát készítenek nekik.

Újévkor kocsonyát, különböző húsokat, lencsét készítenek. Halat és csirkét nem főznek ilyenkor. Nagyon fontos, hogy újévet csak férfi köszönthet először – ő „adja fel”; férfi léphet ki először a házból, és férfinak is kell belépnie elsőként, különben nem lesz szerencsájük. Az asztali áldást is a férfi mondja el. Az első kanál régen a családfőé volt, de ez mára már megváltozott, általában együtt ülnek le enni, egyszerre szednek.

Újévkor az edényeknek tisztának kell lenniük, különben „összeverekednek éjfélkor”. Ha éjfélkor felnyerít a jószág, mert éhes a ló, az rosszat jelent a házra. Az asztalnak mindig megterítve kell lennie, üres edény vagy tál nem lehet, nem is szedik le az asztalt, csak másnap. Kölesnek, lencsének valamilyen „aprószeműnek” lennie kell a házban, és nagyon fontos az is, hogy mindenkinek legyen pénz a zsebében, így nem lesznek szegények a következő évben. Ha halott van a háznál, akkor öntenek ki vizet az udvarra, hogy ne legyen szomszjas ebben az évben sem.

A húsvét az ecsedi oláhcsigányok egyik legnagyobb ünnepe. Korábban több család szentelt, ma már csak három-négy olyan család van, aki elviszi a szentelnivaló ételeket a templomba. Az asszonyok az ünnep előtt már két-három héttel készülődtek – a sonkát és a tojásokat időben be kellett szerezni. Húsvét vasárnap előtti keddig mindennek meg kellett lennie, szerdától már nagypéntekre készültek. Csütörtöktől kezdődött a sütés-főzés (pászka, kalács, sütemények). Dagasztani csak fedett fővel szabad. Nagypénteken semmilyen munkát nem végeztek, böjti ételeket ettek: főtt krumplit, aszalt szilvát, habart leveseket. Naplementekor már ehettek, csak húst nem fogyasztottak. Szombaton készítik a sárga túró, töltött tyúkot, sonkát, ekkor főzik a tojást is (locsolóknak is). Húsvét vasárnapján nem főznek, ekkor szenteltetik meg az ételeket, azt fogyasztják. A szenteltből a szomszédoknak is illik küldeni kóstolót. Sokszor egy abroszt is leterítettek, hogy egy morzsa se vesszen el a szenteltből, régen még a csontokat is összeszedték, és padlásra lökték. A megszentelt ételből egy kis darabot zsebkendőbe tettek, úgy, hogy ne vegyék észre, és akinek halottja volt, az kivitte a temetőbe a sírra.

Húsvét hétfőn töltött káposztát, levest, főzeléket, pörköltöt főznek. Rengeteg süteményt készítenek a locsolódó vendégek miatt, „ki kell tegye magát a gazdaasszony” – az asztalnak mindig terítve kell lennie. A locsolódók nagyrészt a rokonságból kerülnek ki, pénzt, tojást kapnak. Régen a fiúk vödörrel locsoltak, manapság szódásüveggel, kölnivel, flakonos üveggel (palackozott vízzel) járnak locsolni.

Pünkösdkor csak a szűk család ünnepel együtt. Ilyenkor veszik meg a ruhákat a lányoknak.

Nagyecsedén a mai napig előfordul, hogy elszöktetik a lányokat. Jobban elviselik a szöktetést, mint a szóbeszédet. A fiú nem aludhatott ott a lánynál. Udvarlaskor a lány apjától kell engedélyt kérni, azt is megbeszélik, hogy az meddig tartson. A kéretésnél adhat a fiú gyűrűt a lánynak, ezután más fiú a lányhoz már nem mehet. A család megbeszéli, hogy mikor legyen a lakodalmom – „kiteszik a lakodalmat”. Általában a lány apja kéri az időpontot, amit a fiúapja köteles elvállalni.

A lakodalmat a szülők rendezik, megbeszélik a részleteket, általában közösen fizetik. A ruhát a keresztszülő veszi (ha nincs, akkor közösen). A lakodalmat régebben a lányos háznál, manapság éttermekben tartják. A zenészeket a fiú hozza magával, régebben gyalog volt illő a menyasszonyos házhoz jönni, ma már kocsival érkeznek.

A menyasszonyt a keresztszülő öltözteti, és amikor a vőlegény megjön, akkor eldugják. Ebből nagy vita kerekedik, és ha elég „eleven” kint a vőlegény násznagya, akkor hamar megkapja a lányt, de olyan is van, amikor órákat veszekednek.

Kidobásnak nevezik, amikor kéri ki a menyasszonyt, és helyette másokat adnak – dobnak ki

a vőlegénynek. Sokszor a vőlegénynél fénykép van a menyasszonyról, azt mutatja meg a násznagynak, hogy neki azt adják ki. Először kidobják a legidősebb asszonyt a menyasszony helyett, majd fokozatosan adnak ki fiatalabbakat, végül a menyasszonyt. Ezután a fiúnak be kell szöknie a lányhoz, ha nem sikerül, kint marad és megbüntetik. Általában táncolnia kell kint a ház előtt és bent a lakodalmas háznál is. Ezért a táncért cserébe megy ki végül a menyasszony. A menyasszony apja és anyja kenyeret márt sóba, amit a vőlegénynek és a menyasszonynak kell megennie. A menyasszony nagymamája rizset szór a párra, így fogadják be a vőlegényt a házba. Régebben a lakodalom reggel kezdődött, 9 óra tájban gyülekeztek a lányos háznál. 10-kor kezdődött az „asztalhoz ülés”, a lány násznagya letette a kabátját, és abba szedtek „borba”. A borszedés azt jelentette, hogy mindenki dobott a kabátra annyi pénzt, amennyit tudott, és abból vettek közösen italt a lakodalomba. A „reggeli asztal” megterítése az anyai háznál a gazdaasszony feladata volt. Az asztalon töltött káposzta, sült húsok, fasírt, pörköltök, aszalt szilva, tejberizs, csöröge és fánk volt. Torta csak háznál sütött volt.

Lakodalmi ebéd. 1986. Nagyecsed, Kovalcsik Katalin felvétele⁷

⁷ https://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/magyarorszagi_nemzetisegek/romak/a_vilag_letra/

A menyasszonytánc délután 1-2 óra körül kezdődött, utána volt a „déli asztal”, amire az ételeket közösen hozták. A vendégek akkor tették ki azt az ételt, amit hoztak a lakodalomra. A földre húztak ki fehér abroszt, arra terítették; minden asszony oda rakta le a maga ételét. Egyik oldalon, a földön a férfiak, másik oldalon a nők ültek le. Először a férfiak ettek, utána a nők és a gyerekek. Evőeszköz nem volt, kézzel ettek. Cigánypogácsát nem sütöttek, az szegénységet jelentett volna.

Az ünnepi menü manapság a töltött káposzta, hidegtálak, pörköltök, rizs, krumpli, saláták, sütemények, gyümölcsök. Tortát csak a menyasszonytánc után szolgálnak fel. A menyasszonytánc az „Eladó a menyasszony” felkiáltással veszi kezdetét. Az első táncot a násznaggyal járja a menyasszony, a vendégek sorban állnak. Legutoljára táncol a szülő, nagyszülő, majd a vőlegény, aki nem pénzt, hanem az „egész bukszáját bedobja”. Az összegyűjtött pénzt a menyasszony ruhájába öntik, majd beszaladnak vele a házba, ahol összeszámolják, majd kikiabálják, mennyi pénz jött össze.

Szokás az is, hogy a menyasszony ölébe kisgyermeket ültetnek, és a nagyszülők, keresztszülők és a szülők áldást mondanak, hogy minél több gyerekük legyen.

A menyasszonynak vigyázni kellett a cipőjére, sosem pihentethette a lábát, mert ha volt régebben szeretője, az ellophatta a cipőjét, és váltságdíjat követelhetett érte. A szülők és a násznagy vigyázott a menyasszonyra, pihentetni is csak a két nagyszülőnek lehetett, azt is pénzért. A menyasszony ruhájához és koszorújához, fátylához idegennek nem volt szabad nyúlnia, csak a vőlegénye érinthette, és a két anya, keresztanya. Menyasszonytánc után szokás átöltözni a menyecske ruhába, ami általában piros színű. Ilyenkor az anya és az anyós öltözteti a lányt.

Számos szokás és hiedelem kapcsolódik a terhességhez és a gyerekszületéshez is.

Terhes asszony nem simogathat állatokat, nem rúghat bele kutyába vagy macskába, mert az meglátszik majd a gyereken. Ha valamit nagyon megcsodál, akkor a hüvelykujját a hasához kell tennie, amíg el nem felejt, különben a gyermek az is meg fog látszani. Ha megkíván valamit, akkor el kell fogadnia, mert azt a gyerek kívánja, és „neki is meg kell adni a tiszteletet”. A gyerek nemét nem szabad elmondani, csak a férjnek.

Amíg meg nem születik a gyerek, addig nem szabad vásárolni a kicsinek, és csak akkor szabad a keresztszülőket is megfogadni, amikor már néhány hónap eltelik.

A szülés után az asszonyok mennek a kórházba látogatni, férfiak csak ritkán. Amikor az asszony az újszülöttel hazajön a kórházból, akkor meg kell állnia a templom előtt, és hálát kell adnia, hogy egészséges gyermeke született. A gyermekágyas asszony ágyára nem ülhetnek le, mert elviszik a tejet.

Ha olyan asszony jön látogatni, aki menstruál, akkor azt el kell mondania, és az alsószoknyájával meg kell kennie a gyerek homlokát, és háromszor keresztet kell rá vetnie. Gyereknek csak a homlokát szabad megpuszítani.

Először a komaasszony látogat, ő főz a családnak. A gyermekágyas asszony 6 hétig nem főzhet, nem gyúrhat, addig tisztátalan. A gyermek hajába, pólyájára, ágyára piros szalagot tesznek, hogy ne verjék szemmel. Akinek össze van nőve a szemöldöke, az is tud rontani. Ha sír, nyugtalan a gyerek, szenes vizet készítenek. 9 cirokszálát meggyújtanak, azt egy pohár vízbe teszik, ha lemegy az aljára, megverték szemmel, ha a víz tetején marad, „akkor nincs baj”. A szenes vízzel a kicsi tenyerét, talpát megmossák, homlokára keresztet rajzolnak, majd a maradékot a kicsi ágya alá teszik.

Ha a gyerek megijedt valamitől, nagyon fél, akkor kiöntik ólommal. Egy tálba ólmot melegítenek, majd a gyerek „fején keresztül” (a feje felett) egy tál vízbe kiöntik. A kirajzolódó alakból meg tudják mondani, mi okozta a bajt. Az ólmot a kicsi párnája alá teszik, vagy a nyakába kötik, és el kell hagynia, vagy ki kell dobni három nap után – „azzal megy ki a házból az ördög”.

Tükörben nem szabad megmutatni a babát magának, fésülni nem szabad, csak kézzel, amíg meg nem keresztelik. Haját olló nem érheti, amíg babahaja van.

Az oláh cigányoknál és a magyar cigányoknál is számos szokást őriznek még, ami a halottakhoz kapcsolódik. Ha valaki haldoklik, akkor összejön a család. Az egyik adatközlő elmesélte, hogy amikor az édesanyja haldoklott, akkor a nagymama megfürdette, haját befonta, de a végét nem, és görcsöt sem volt szabad rá kötni. Még ekkor megfordították az ágyban úgy, hogy a lába az ajtó felé nézzen. Régebben a halott ruháját, a szalmazsákot, amin feküdt, ágát elégették. Gyakran a szobát kimeszelték, kifestették utána.

Mai napig szokás, hogy virrasztanak a halottért, amíg el nem temetik. Korábban háznál virrasztottak, de manapság már a helyi Közösségi Ház egyik termét is gyakran kibérelik. A virrasztásra a család nem főzhet, a család kezéből nem fogadnak el semmit. Általában egy távolabbi rokon vagy „idegen” kínálja a vendégeket. Leginkább szendvicset készítenek, italt, kávét és üdítőt is tesznek az asztalra, valahol sült húst, kolbászt, süteményt is. Van egy úgynevezett „fogadó asztal”, amire a vendég teszi azt az italt, amit a virrasztásra hozott. Köszönni nem lehet, hogy jó estét, csak lehajtják a fejüket.

Terített asztal és fogadóasztal a virrasztáson. 2019. Nagyecsed, Zoltán-Borzován Eszter felvétele

Férfiak és nők, ha tehetik, külön helyiségben virrasztanak, a férfiak gyakran vannak kint az udvaron. Ha hideg van, tüzet raknak. A tükröt és a tévét letakarják, mert meglátja benne magát a halott, visszanéz a halott. Régebben hallgatókat énekeltek a virrasztáson, ma már nagyon ritkán. Többen a Hit Gyülekezete tagjai, ők gyülekezeti énekeket énekelnek.

Temetéskor a koporsó majdnem minden esetben nyitott. Jellemző, hogy a halott mellé teszik azokat a személyes tárgyait, ruháit, italt vagy cigarettát – amiket nagyon szeretett. Sokszor azt a ruháját, amiben meghalt, a sírba dobják. A halott ujjai közé pénzt tesznek, hogy azzal váltsa meg magát. A temetésre van, aki italt is visz, abból kínálják meg a gyászolókat, és a sírra is öntenek belőle. Gyakran énekelnek a sírnál. Az egyik adatközlő szerint a *Karing so me phirdom* című hallgatót mindig eléneklik. Ha mulató volt, akkor az ő nótáját énekeltek el. Ha táncos családból hal meg valaki, akkor meghagyhatja, hogy tánccal kísérik ki.

Gyakori, hogy a halottnak kriptát készítenek, vagyis a kiásott sírhelyet lebetonozzák, szőnyeget, asztalt, széket tesznek bele. A halott mellé kerülnek a kedvenc tárgyai, ruhái.

Előfordul, hogy a halott szemfedeléből igyekeznek valamilyen dísz leszedni, amit később „babonákra” használnak fel. Ha egy darabot a szemfedőből nylon zacskóba tesznek, és azt annak a feje alá teszik, vagy a nadrágzsebébe varrják, aki fél, az utána megnyugszik.

Női halott hajából is csíphetnek le úgy, hogy ne vegyék észre, amit később arra használnak, hogy ne kerüljenek börtönbe, vagy szerelmi kötésekhöz használják fel. Ha a halott ruhájából vágnak le egy darabot, és azt a megrontani kívánt illető nadrágjába varrják, akkor az a férfi mindig a nő mellett marad, nem hagyja el. Ha a ruhadarabot a pénztárcába teszik, az szerencsét hoz. Ha valaki felakasztja magát, attól nagyon félnek, mert azt mondják, hogy „az ördögnek adta magát”. Nem szabad elsiratni és sajnálni.

Temetés után megbeszélték, hogy meddig gyászolnak, legtöbben egy évet „vesznek fel”. A gyászt megtörni csak indokolt esetben lehet, általában 6 hét után. A gyászoló asszony nem „fésülte magát hétköznapi”, görcs nem lehetett a hajában, félig fonták csak be a hajukat. Régebben fekete kendőt viseltek, ma már a kendő nem jellemző, csak a ruha fekete, sötét.

Temetés után halotti tort (pomána) is tartanak, ahol a szűk család van csak jelen. Ital, üdítő, kávé és sütemény van az asztalon. Néhány helyen főzni is szoktak, általában sült hús, rántott hús kerül az asztalra, de előfordul, hogy töltött káposztát is csinálnak.

Ha valaki fél a halottól, akkor egy rongyba temetőföldet kell tenni, abba belekötöni, és a párna vagy ágy alá betenni, aztán megnyugszik az illető.

Nagyecsed kiemelkedő jelentőségű „táncos település”, ahol a magyar verbunkot, a lassú és friss csárdást, a cigány szólót, páros szólót, botlót és cigányos csárdást napjainkban is együtt táncolják fiatalok és idősek, magyarok és cigányok. Mind a magyar, mind a cigány táncoknak országosan elismert mesterei, tudói születtek és éltek, élnek itt. A városnak hat népművészet mestere, hat népművészet ifjú mestere és két Fülöp Ferenc-díjas szülőtte van.

A település elzártságának köszönhetően változatlan formában maradt mega jellegzetes tánckészlet, a gazdag, egyedi motívumanyag, a dalkészlet, s a táncokhoz kapcsolódó szokások, így akik helyi adatközlőktől szeretnék elsajátítani mindezt ma is felkeresik Nagyecsed települését, táncosait. A táncokat tekintve Nagyecsed a középső vagy tiszai táncdialektushoz, azon belül a Felső-Tisza-vidék dialektusterülethez tartozik, amely a nagy táncdialektust legjobban képviselő, leggazdagabb terület, s igen jelentős szerepe van a magyar tánckincs egészének értékelésében.

Jellemző, hogy Nagyecsedben a cigányság és a magyarság együttélése sokkal szorosabb, mint máshol, s ez az ecsedi táncagyományban is megmutatkozik.

Nagyecsed híres cigánytáncairól, ami annak köszönhető, hogy több zenész és táncos cigány család telepedett le Nagyecsedben, még a mai napig számon tartják a „táncos dinasztiákat”. Mivel zárt közösség voltak, ezért erőteljesen ápolták a táncagyományukat, tradicionális szokásaikat.

A nagyecsed-i oláh cigányok táncgyománjáról Dr. Balázs Gusztáv néprajzkutató, neves táncos (Aransarkantyús Táncos, a Népművészet Ifjú Mestere 1979) írt részletesen.⁸ Legismertebb cigánytánc a páros tánc, ami egy párbaj jellegű tánc. Régies vonása, hogy a táncosok versengenek egymással, s a nő arra törekszik, hogy a férfi háta mögé kerülve vagy a karja alatt megcsalja a férfit.

Míg a nő a páros táncban alig 4-5 motívumot használ, addig a szólótáncban annak többszörösét. Három fő motívuma jellemzi a nő páros táncát, a felszedő, a cifra és a kifordulás, melyeknek többféle változata él a településen.

Jellemző még a finom csípő-és karmozgás. A férfiak táncára jellemző a túldíszítettség, a pergő csapássorozatok és a bravúros lábfigurák, jellemző motívumok a tromf, csapás, oldalra sétáló.

Cigánytánc. 2017. Nagyecsed, Zoltán-Borzován Eszter felvétele

A szólótáncra jellemző, hogy sokkal több és látványosabb figuraelemet használnak. A férfiak alapvető motívumai a kezdő, csípőforgató, tromf, hátravágó, felverő és a különböző csapásoló figurák. A női táncnál két fő motívumot figyelhetünk meg, a felszedőt és a cifrát.

⁸ Balázs 1995.

Cigánytánc. 1979. Nagyecsed, Zsuráfszky Zoltán felvétele⁹

A cigánység legősibb tánca a botoló, a „rovjenca te khelen”, ami a kelet-európai fegyvertáncokra vezethető vissza. Csak férfiak táncolják bottal, régebben szerszámokkal. Legfontosabb eleme a bot fegyverszerű kezelése. Párbaj jellegű tánc, ahol a két bot közé bemeget egy nő is táncolni. A nő „zhal te vidil”, védeni megy, azaz célja, hogy megbékítse a két férfit egymással. Nagyon fontos szabály, hogy nem lehet a női táncoshoz hozzáérni vagy megütni, mert az a férfire nézve nagy szégyen.

Botoló. 1955. Nagyecsed, Vásárhelyi László felvétele¹⁰

⁹ http://db.zti.hu/24ora/fotok.asp?VBSdbClickClass_1=VBSdbGoToGridRow&VBSdbIndex_1=23

A cigánycsárdás cigány motívumokkal kevert cigány stílusban előadott magyar csárdás változata, amire a nevében is utalnak – „gazhikhanes te khelen”, azaz „magyarosan táncolni”. A cigányok „elcsalták” a figurák egy részét, de a cigányos lépések megmaradtak.

A csárdás ugyanúgy két részre tagolódik, mint a magyaroknál, lassúra és frissre. A lassú „csendes” részben jellemző motívum a kétlépés és annak változatai, a táncosok a fenthangsúlyos páros fogással, s a kezek elől magasban való megfogásával térnek át a frissre. A friss rész fő motívumai a kopogós, oldalt légbokázó, elől-hátul keresztező lépések, hátul keresztező cifra, sarkas cifra, helybenlépő cifra, kisharang és a „birizgáló”. A férfiak ezeket csapásokkal egészítik ki.

Cigányos csárdás. 1979. Nagyecsed, Végső Miklós felvétele.¹¹

A nők viselete a blúz, rózsás szoknya zsebes köténnyel. A lányok nem hordtak fejkendőt, csak az asszonyok. A férfiak priccses nadrágot és csizmát hordtak, akinek nem volt rá pénze, az cipőt vagy bocskort húzott fel. Zöld, barna vagy szürke kalapot hordtak, amit széles szalag vett körbe.¹²

Híres táncos volt a nagyecsed-i Balogh Béla is, aki 1979-ben Népművészet Ifjú Mestere, majd 1981-ben Arany-sarkantyús Táncos lett. Emlékét lánya, Balogh Katesz, a Népművészet Ifjú Mestere viszi tovább.

¹⁰ http://db.zti.hu/24ora/fotok.asp?VBSdbClickClass_1=VBSdbGoToGridRow&VBSdbIndex_1=1

¹¹ http://db.zti.hu/24ora/fotok.asp?VBSdbClickClass_1=VBSdbGoToGridRow&VBSdbIndex_1=62

¹² Vö. Balázs 1995.

Hagyományörző cigány együttesek a településen a Bódi Família, ami 2011-ben alakult. Fő célja a cigány- tánc, zene és kultúra továbbadása a következő generációknak és a cigány kultúra népszerűsítése. A repertoárjukban nagyecsed-i autentikus táncot, illetve zenét mutatnak be. Az együttes több tagja a Nagyecsed-i Feketeszemek előadóinak csapatát erősítette. A Gyöngyszemek Cigány Táncegyüttes 1996 szeptemberében alakult meg azzal a céllal, hogy ápolja és fenntartsa a cigány hagyományokat, fejlessze a tánc- és zenekultúrát a gyerekek körében. A csoport a roma néphagyományokat gyűjti össze és állítja színpadra.

A cigányzenével kapcsolatban meg kell említenünk a Nagyecsed-i Fekete Szemek együttest, ami 1978-ban alakult Bódi Varga Gusztáv vezetésével, és fennállásuk alatt 30 lemezt jelentettek meg, amiből több arany vagy platina lemez lett. A Romanyi Rota együttes 1985-ben alakult nagyecsed-i cigány fiatalokból, Balogh Ferenc vezetésével. Eddig 4 lemezük jelent meg. A Romengo Együttes 2004-ben alakult Rostás Mihály (Mazsi) vezetésével, tagjai nagyecsed-i és budapesti születésű zenészek. 2 lemezük jelent meg, Kétháné és Nagyecsed – Budapest címmel. Mindkét lemez felkerült a World Music Charts Europe top 10-es listájára.¹³

Nagyecsed-en született a híres cigány mesemondó, Rostás Mihály, aki 1990-ben kapta meg a Népművészet Mestere díjat. Tehetségét 1983-ban Kovalcsik Katalin ismerte fel, aki tíz évig gyűjtötte a 93 darabból álló cigány nyelvű repertoárt.¹⁴

Rostás Mihály mesemondó. 1991. Nagyecsed, Németh István felvétele¹⁵

¹³ Ld. http://szellemikulturalisorokseg.hu/doks/nyomtatvanyok/nagyecsed-i_ciganytanc.pdf

¹⁴ <http://www.studiolum.com/nm/hu/rostmihaly.htm>

II. Fábíánháza

Szabolcs-Szatmár-Bereg megye DK-i részén, a Nyírség szélén, Nagyecsed mellett fekvő település, 15 km-re Mátészalkától. Lakossága 1747 fő.¹⁵

A településen egyaránt élnek oláh cigányok és magyar cigányok. Szokásaik és hagyományaik csaknem azonosak a nagyecsed-i cigányokéval.

A magyar cigányok vályogvetéssel, kosárfonással, lábtörlőkészítéssel, gombászással foglalkoztak. Az oláh cigány férfiak mezőgazdasági munkákat végeztek, kupeckedtek (lovat, marhát adtak-vettek), a nők takarítani, mosni jártak a magyar házakhoz.

Karácsonykor általában töltött káposztát, fasírtot, rántott húst, halászlévet, sült húst, fánkot, bejglit készítenek. A halottaknak tányérba tesznek ki ételt vagy kidobják az udvarra, esetleg egy idegennek adják oda a halott részét. Régebben a sírra is vittek ki számukra ételt, és az is előfordul, hogy fenyőágakat díszítenek fel számukra. Akinek „közeli” halottja van, az őt ki számára az italból is. A kántálás is szokás volt, de ez mára már teljesen kihalt.

Húsvétkor töltött káposztát, sült húst, rántott húst, fasírtot, töltött tyúkot, sonkát készítenek. Többféle süteményt készítenek, esetleg bolti süteményt vásárolnak. Az oláh cigány katolikusok a hagyományos „szenteltet” készítik el. Régebben több család szentelt, akkor a temetőbe is vittek ki a halottaknak belőle. Az első kanál étel és ital a halottaké.

A halott etetése-itatása újévkor is szokás. Ilyenkor pár vödör vizet locsolnak ki az udvarra, és tesznek ki számukra ételt is, ha nem így cselekednek, akkor egy évig éheznek, szomjazik a halott. A romungrók a sírra is szoktak pezsgőt locsolni. Az evés az élőknél is nagy hangsúlyt kap. Az egyik adatközlő szerint ilyenkor „Ne mondd, hogy éhes vagy”, különben az új évben is éhes leszel, sokat kell enni. Az asztalon mindig kell lennie valaminek, azt csak másnap szabad leszedni. A „szekrény legyen feltöltve”. Ami félig van, azt utána kell tölteni. Csirkét és halat nem szabad főzni, szemetet kivinni nem szabad, inkább a házban egy csomóba kell összeseperni. Az edényeket el kell mosogatni, különben csörömpöl a halott. Egy magyar cigány adatközlő szerint ilyenkor lehet a halottakat bal kézzel elfogni. Szerinte kabátot sem szabad az ajtó mellé akasztani újévkor.

¹⁵https://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/magyarorszag_i_nemzetisegek/romak/a_vilag_letra/pages/avl_14_folklor.htm

¹⁶http://www.ksh.hu/apps/shop.kiadvany?p_kiadvany_id=81322&p_lang=HU

Jónás Elemér adatközlő. 2018. Fábiánháza, Zoltán-Borzován Eszter felvétele

Az oláh cigányok még tudják, hogy ilyenkor férfinak kell először belépnie a házba, hiszen az hoz szerencsét. A zsebükben pénznek is kell lenni, hogy ne legyenek szegények a következő évben.

Halálesetkor szokás, hogy az ajtót és ablakot kinyitják, hogy a halott szelleme ki tudjon menni. Ha otthon hal meg, akkor lábban kifelé kell kivinni. Mai napig szokás, hogy virrasztanak a halottért, amíg el nem temetik. Általában háznál virrasztanak. A virrasztásra a család nem főzhet, a család kezéből nem fogadnak el semmit. Általában egy távolabbi rokon vagy „idegen” kínálja a vendégeket. Leginkább szendvicset készítenek, de rántott hús és fasírt is készülhet; italt, kávé és üdítőt is tesznek az asztalra. Ha van hely, akkor a férfiak és a nők külön helyiségben virrasztanak. Énekelni manapság ritkán szoktak, ha igen, akkor hallgatókat vagy gyülekezeti énekeket. Az is előfordul, hogy az elhunyt meghagyta, hogy mit énekeljenek, és hegedültek is a sírnál, ha úgy akarta. Ha hideg van, tüzet raknak. A tükröt és a tévét letakarják, mert meglátja benne magát a halott, visszanéz a halott.

A halottnak szoktak italt is kiönteni. A magyar cigányok szerint a halott visszajár elbúcsúzni, és halála után valahány napig még a háznál van, az eresz alatt áll.

Temetéskor a koporsó majdnem minden esetben nyitott. Jellemző, hogy a halott mellé teszik azokat a személyes tárgyait, ruháit, italt vagy cigarettát – amiket nagyon szeretett. Sokszor azt a ruháját, amiben meghalt, a sírba dobják, ha nem, akkor elégetik. A halott ujjai közé pénzt tesznek, hogy azzal váltsa meg magát, ha át kell neki menni, és ne legyen szegény a másvilágon. Fényképet nem szabad a sírba tenni, mert ami rajta van, az elhal.

A temetésre van, aki italt is visz, abból kínálják meg a gyászolókat, és a sírra is öntenek belőle. Ha valamit kért a halott, de nem tette meg a családja, akkor átkot vettek magukra – a halott álomban visszajött. Olyan is van, hogy azért jár vissza, mert sajnálja a családját, akkor „halottas misét kell csináltatni”, hogy megnyugodjon a lelke, esetleg egy üveg szenteltvizet a ház sarkaiba kell szórni és imádkozni.

Az oláh cigány család együtt beszél meg, hogy meddig tartson a gyász. Sok nő kiengedett hajjal jár ilyenkor. A gyászt nem lehetett feltörni, de előfordult, hogy az ember olyan mulatós volt, hogy elment egy eljegyzésre. Az ilyen emberre nagyon haragudtak.

Balázs Aladárné adatközlő, 2019. Fábiánháza, Zoltán-Borzován Eszter felvétele

Számos szokás és hiedelem kapcsolódik a terhességhez és a gyerekszüléshez is. Terhes asszony, ha valamit nagyon megcsodál, akkor a hüvelykujját a hasához kell tennie, amíg el nem felejt, különben a gyermek az is meg fog látszani. Ha megkíván valamit, akkor el kell fogadnia, különben idő előtt megszüli a gyermeket. Nem szabad semmilyen állatot megrúgni. Az egyik adatközlő elmondta, hogy terhesen belerúgott egy macskába, ami meglátszott a kislányán, mert egy helyen szőrös volt. Amíg meg nem születik a gyerek, addig nem szabad vásárolni a kicsinek.

Amikor az oláh cigány asszony az újszülöttel hazajön a kórházból, akkor meg kell állnia a templom előtt, és hálát kell adnia, hogy egészséges gyermeke született. Minél hamarabb meg kellett keresztelni, hogy meg ne „babonázzák” vagy ki ne cseréljék a gyereket. A gyermekágyas asszony ágyára nem ülhetnek le, mert elviszik a tejet. A házból nem volt szabad semmit kiadni, amíg meg nem keresztelték a gyereket, néhány helyen fésűt, ollót tettek a feje alá. A komatálat is, amiben az ételt hozták a gyermekágyas asszonynak, sem volt szabad visszaadni, csak a keresztelő után.

Ha olyan asszony jön látogatni, aki menstruál, akkor azt el kell mondania, és az alsó ruhájával/atlétájával/bugyijával meg kell kennie a gyerek homlokát, kezét és a lábát, hogy ne legyen ótvaros. A gyermek hajába, ruhájára piros szalagot tesznek, hogy ne verjék szemmel. Akinek össze van nőve a szemöldöke, az is tud rontani. Ha sír, nyugtalan a gyerek, szenes vizet készítenek. Valahol 12 cirokszálát meggyújtanak, azt egy pohár vízbe teszik, ha lemegy az aljára, megverték szemmel, ha a víz tetején marad, akkor nincs baj. A szenes vízzel a kicsi homlokát, tenyerét, talpát megmossák. Az öregek megáldották a vizet, és imádkoztak. Máshol 9 szem parazsat tettek a vízbe, majd azzal a vízzel a gyerek homlokára, mellkasára keresztet rajzoltak, a szájába is csepegtettek.

Ha a gyerek megijedt valamitől, nagyon fél, akkor kiöntik ólommal. Egy tálba ólmot melegítenek, majd a gyerek „fején keresztül” (a feje felett) egy tál vízbe kiöntik. A kirajzolódó alakból meg tudják mondani, mi okozta a bajt. Tükörben nem szabad megmutatni a babát magának, amíg nem beszél, különben megnémul. 6 hónapos koráig fésülni nem szabad, különben megvakul.

Manapság is él a szöktetés hagyománya. Ha a fiatalok eldöntik, akkor a lány a fiúhoz szökik, majd pár nap múlva hazaviszik a lányt a szülőkhöz, és megtartják az ünnepséget, az esküvőt. Régebben a fiú szülei megnézték a lepedőt, hogy szűz volt-e a lány. Ha nem, akkor hazazavarták, de olyan is volt, hogy a fiú elnézte neki.

Ha valakit magukhoz akartak rontani, akkor elásták a fiú egy ruhadarabját. Az egyik magyar cigány adatközlő szerint úgy vágyott az illető a lány után, ahogy rothadt a ruha.

Jónás család. 2018. Fábiánháza, Zoltán-Borzován Eszter felvétele

Szintén ismert az a hiedelem, hogy akinek új edénybe felszedik a lányomát, az megvakul.

Egy romungró asszony sógora foggal született – táltos volt. Mindig egy fehér kígyó jött ki a ház oldalából, akivel együtt ettek. A család azonban megölte a kígyót, és így nem volt lova a fiúnak, amivel el tudott volna menni megverekedni valakivel (egy másik táltossal). A fiú is meghalt nem sokkal a kígyó megölése után.

A fábiánházi cigánytánc szinte ugyanaz, mint Nagyecseden, mai napig élő hagyománya van a szóló- és páros táncnak, a csárdásnak.

III. Győrtelek

Győrtelek a Szatmári-síkságon, Mátészalkától 12 km-re a Holt Szamos partján fekszik. Lakosainak száma 1599 fő.¹⁷

A településen nagyrészt magyar cigányok, azaz romungrók élnek. A magyar anyanyelvű romungrók feltehetőleg Mária Terézia korában vándoroltak ide, és jellemzően a település peremén telepedtek le.

Utcakép. 2018, Győrtelek. Borzován József felvétele

A győrteleki romák az 1980-as évekig jellemzően vályogházakban éltek, amelyet nádfedéllel borítottak. A padló ledöngölésére mulatságot rendeztek. Aki megtehetette, kemencét épített a konyhába. A falakat mésszel festették, amihez festéket kevertek, és mintákkal is díszítették a falakat (seprűvéget, rongyot és krumpliból vájt ábrákat is használtak). Bútorzatuk szegényes volt, általában ládában tartották a ruháikat.¹⁸

A győrteleki cigányok legfőbb ételei a töltött káposzta, rántott hús, húsleves. Jellegetes étel a lecsó, a kemencében sült bodag (cigánypogácsa vagy kenyér), és a hamuban sült pogácsa, a vakaró. A málékása vízben főtt kukaricadara, amit lekvárral vagy pörkölttel ettek.

¹⁷http://www.ksh.hu/apps/shop.kiadvany?p_kiadvany_id=81322&p_lang=HU

¹⁸ Imre – Ivánczki 2019.

A „cigánypörkölt” az erősebb fűszerezésével tér el a magyar pörkölttől.¹⁹ Karácsonykor a töltött káposzta, rántott hús, húsleves kerülnek a leggyakrabban az asztalra. Ha tehetik, diós és mákos bejglit, zserbót is készítenek. Speciális cigány sütemény a „vizenálló”²⁰.

Újévkor a ház sarkaiba lencsét szórnak. Manapság többen főznek ilyenkor lencsefőzeléket és virslit is.

A cigányok fontos ünnepe a húsvét. Általában füstölt sonka, sült hús, rántott hús, pörkölt, tyúkhúsleves, savanyított káposztalevélbe töltött káposztás hús készül.²¹ A locsolkodás a mai napig élő hagyomány.

A mai napig él a halott etetésének és itatásának a szokása. Karácsonykor és húsvétkor az ünnepi ételekből az udvarra dobnak ki a halottak számára, és az első pohár innivalóból is öntenek ki nekik. Valaki a temetőbe is kiviszi az ételt. Karácsony szentestéjén szokás az is, hogy kimennek a temetőbe, és ott az elhunyt rokon sírjára locsolnak pálinkát vagy bort. Néhányan visznek ki fenyőágakat, amiket szaloncukorral díszítenek.

Ha valaki meghal, virrasztót tartanak a gyászoló család házában. Általában addig virrasztanak, amíg el nem temetik a halottat. Férfiak és nők együtt vannak, kólát, kávé és szendvicset tesznek az asztalra. Ha hideg van, az udvaron tüzet raknak. A halottnak öntenek ki kávé, italt, „az az övé”. Hallgatókat énekelnek, imádkoznak. Aki gyülekezetbe jár, az már a gyülekezeti énekeket énekli, és nem is tartják reggelig a virrasztást. A tükröket és a tévét letakarják, nem nézik, amíg halott van. A sírt általában a halott barátai ásták ki.

Temetéskor a koporsó majdnem minden esetben nyitott. Jellemző, hogy a halott mellé teszik azokat a személyes tárgyait, ruháit, amiket nagyon szeretett. Ha dohányzott, akkor cigarettát, ha ivott, akkor alkoholt is tesznek mellé. Ha nagy dohányos volt, akkor a meggyújtott cigarettát a sírra teszik, ha nagyon szerette az alkoholt, akkor a sírra is locsolnak neki. Temetés után gyakran halotti tort is tartanak.

A győrteleki romák is ismernek olyan szokásokat, amik egy kisgyerek érkezéséhez kapcsolódnak. Szoptatós anya ágyára nem ülhet le a látogató, mert elviszi a tejet vagy az álmát. Ha sír a gyerek, rosszul alszik, akkor az adatközlők szerint megrontották, szemmel verték a kicsit. Az egyik adatközlő szerint a kályhából annyi parazsat kell kivenni, ahányan megnézték. Azt egy pohár vízbe tenni. A vízzel a gyerek száját megkenik, majd belecsepegtetnek egy pár cseppet a szájába.

Szenes vizet készítettek úgy is, hogy cirokseprűből annyi szálat szedtek ki, ahányan aznap

¹⁹ Imre – Ivánczki 2019.

²⁰ Imre – Ivánczki 2019.

²¹ Imre – Ivánczki 2019.

látták a gyereket, a szálakat meggyújtották, és a vízbe dobták. Ahány szál fennmaradt a víz tetején, annyian verték meg a gyereket. A vízzel keresztet vetettek a gyerekre.²²

Ha olyan asszony nézi meg, aki menstruál, akkor az alsó ruhájával vagy a pulóvere ujjával meg kell törölnie a gyereket, különben hólyagos lesz az arca vagy sebes a feje. Fontos, hogy a kisgyermek mindig ugyanazon a helyen feküdjön, ne tegyék egyik ágyból a másikba. Régebben, amíg meg nem keresztelték, fakanalat tettek mellé, hogy az ördög el ne vigye.

A gyerek névadásakor általában a fiú az apja nevét kapta. A 13-14 éves lányok csak az anyjukkal vagy egy nagyobb lánnyal mehettek el otthonról. Férfiak előtt nem öltözködhettek, és nem is fésülködhettek. Addig nem ülhetek le az asztalhoz enni, amíg a férfiakat ki nem szolgálták, és azok jól nem laktak.²³

Szokás volt, hogy a szülők már kisgyermekként elígérték a lányt a későbbi vőlegénynek, ezért sokan elszöktek azzal, akit szerettek. Régen a vajda adta őket össze. Ha a lány nem volt szűz az esküvő előtt, akkor nem vehette fel a fehér ruhát, fátyol sem kerülhetett a fejére, csak „kendőzése” lehetett. A kendőzés piros ruhában történt, a férje piros kendővel kötötte be a fejét. A menyasszonynak mindenkivel táncolnia kellett. Az ételeket a földre terített fehér lepedőre tették, a földön ülve étkeztek.²⁴

Az egyik adatközlő szerint sok roma asszony volt szoptató dajka a magyaroknál, és átvették a magyarok szokásait, „nem nagyon tartják már a régi hagyományokat”.

²² Imre – Ivánczki 2019.

²³ Imre – Ivánczki 2019.

²⁴ Imre – Ivánczki 2019.

IV. Porcsalma

Porcsalma nagyközség Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében, a román határtól 13 km-re, Mátészalkától 24 km-re található a csengeri járásban. Lakosságának száma 2743 fő.²⁵

Porcsalmán nagyrészt magyar cigányok, azaz romungrók élnek. A magyar anyanyelvű romungrók feltehetőleg Mária Terézia korában vándoroltak ide, és jellemzően a település peremén telepedtek le.

Gaál Ibolya albumából²⁶

A porcsalmai cigányok legfőbb ételei a töltött káposzta, rántott hús, húsleves. Karácsonykor, húsvétkor és újévkor is ezek az ételek kerülnek a leggyakrabban az asztalra. Süteményeket házilag is készítenek, de nagyon gyakran fogyasztanak boltban megvehető, kész süteményeket is az ünnepi alkalmakkor. Karácsonykor, ha tehetik, diós és mákos bejglit is készítenek.

²⁵http://www.ksh.hu/apps/shop.kiadvany?p_kiadvany_id=81322&p_lang=HU

²⁶ http://www.szabarchiv.hu/drupal/sites/default/files/Emberi_hajleket.pdf 48.p.

Mind a mai napig él a halott etetésének és itatásának a szokása. Karácsonykor és húsvétkor az ünnepi ételekből az udvarra dobnak ki a halottak számára, és az első pohár innivalóból is öntenek ki nekik. Újévkor szokás az, hogy kimennek a temetőbe, és ott az elhunyt rokon sírjára locsolnak pezsgőt.

Ha valaki meghal, virrasztót tartanak a gyászoló család házában. Általában addig virrasztanak, amíg el nem temetik a halottat. Férfiak és nők együtt vannak, kólát, kávé és szendvicset tesznek az asztalra.

Temetéskor a koporsó majdnem minden esetben nyitott. Jellemző, hogy a halott mellé teszik azokat a személyes tárgyait, ruháit, amiket nagyon szeretett. Ha dohányzott, akkor cigarettát, ha ivott, akkor alkoholt is tesznek mellé. Ha nagy dohányos volt, akkor a meggyújtott cigarettát a sírra teszik, ha nagyon szerette az alkoholt, akkor a sírra is locsolnak neki.

Gaál Ibolya albumából²⁷

²⁷ http://www.szabarchiv.hu/drupal/sites/default/files/Emberi_hajleket.pdf 49.p.

A porcsalmi romák még ismernek olyan szokásokat, amik egy kisgyerek érkezéséhez kapcsolódnak. Szoptatós anya ágyára nem ülhet le a látogató, mert elviszi a tejet. Az is szokás, hogy a látogató egy hajszálát a gyerek pólyájára teszik, hogy ne vigye el az álmát. Ha mégis sír a gyerek, rosszul alszik, akkor az adatközlők szerint megrontották, szemmel verték a kicsit. Úgy tudják megállapítani, hogy szemmel verték a gyereket, hogy egy pohár vízbe a tojásfehérjét beleöntik, az feljön a víz tetejére, amiből meglátszik, hogy hányan verték meg. Ezzel a vízzel a gyerek homlokára, kezére és lábára keresztet rajzolnak, aztán a megmaradt tojásos vizet a gyerek párnája alá öntik.

Gyerekek „rontáselhárító” ékszerekkel. 1992. Porcsalma, Szuhay Péter felvétele²⁸

²⁸ https://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/magyarorszag_i_nemzetisegek/romak/a_vilag_letra/

Szerelmi rontásról is hallottak már a településen, de csak annyit tudnak, hogy annak a kávéjába tesznek valamit, akit meg akarnak rontani.

Porcsalma híres a táncairól is. Országosan ismert a porcsalmi cigányok botoló tánca. Luby Margit²⁹ 1934-ben Szatmár megyében néprajzi gyűjtést végzett, amikor is felfigyelt Porcsalmán a cigányok táncára, és felhívta erre Lajtha László népzenekutató figyelmét is³⁰. Lajtha László és Gönyey Sándor lefilmezték Ötvös István és lánya táncát, amit A magyarság néprajza Tánc kötetében részletesen be is mutattak³¹.

Botoló tánc

1–5. Kardvágásszerű tisztelgés 6–7. A bot sebes forgatása 8–11. Botvágások a nő felé 12–13. A bot lengetése és a földre ütése guggoló helyzetben 14–15. A bot áttáncolása 16. Tánc bot nélkül 17. A bot átkapkodása a lábak alatt 18. Botforgatás a nő feje fölött 19. Döfő mozdulatok bottal 20–21. Fejlevágás mímélése a tánc végén (Porcsalma, v. Szatmár m.)³²

²⁹ Luby Margit segítségével Gyene Zsigmond is vizsgálta a porcsalmi táncot.

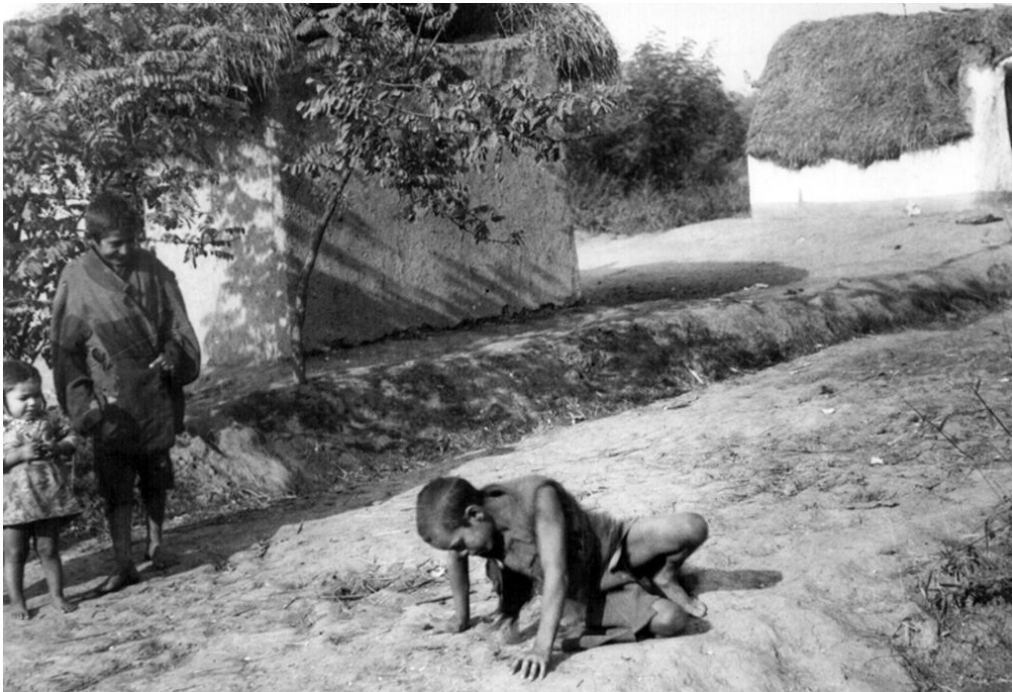
³⁰ Luby 1959

³¹ Gönyey-Lajtha 1941-1943.

³² <http://mek.oszk.hu/02100/02115/html/1-931.html>

Ugrós bokázó táncot járó cigányok. 1937. Porcsalma, Gönyey Ébner Sándor felvétele³³

Rókatáncot járó cigánygyerekek. 1937. Porcsalma, Gönyey Ébner Sándor felvétele³⁴

³³https://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/magyarorszag_i_nemzetisegek/romak/a_vilag_letra/pages/avl_14_folklor.htm

V. Tyukod

Tyukod nagyközség a Szatmári-síkságon, az Ecsedi-láp szélén, Mátészalkától 28 km-re terül el. A település a Csengeri járáshoz tartozik. Lakosainak száma 2025 fő.³⁵

A településen nagyrészt magyar cigányok, azaz romungrók élnek. Oláh cigányok főleg az öregebbek között vannak, a nyelvet még beszélik, de számuk mára jelentősen lecsökkent. A magyar anyanyelvű romungrók feltehetőleg Mária Terézia korában vándoroltak ide, és jellemzően a település peremén telepedtek le. Általában kosárfonással és vályogvetéssel foglalkoztak.

A tyukodi romák legfőbb ételei a töltött káposzta, rántott hús, húsleves. Karácsonykor, húsvétkor és újévkor is ezek az ételek kerülnek a leggyakrabban az asztalra. Karácsonykor halászlét, diós és mákos bejglit is készítenek.

Lakatos Erika Mária adatközlő. 2018. Tyukod, Borzován József felvétele

³⁴ https://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/magyarorszag_i_nemzetisegek/romak/a_vilag_letra/

³⁵ http://www.ksh.hu/apps/shop.kiadvany?p_kiadvany_id=81322&p_lang=HU

Mind a mai napig él a halott etetésének és itatásának a szokása. Karácsonykor és húsvétkor az ünnepi ételekből az udvarra dobnak ki a halottak számára, és az első pohár innivalóból is öntenek ki nekik. Úgy tartják, hogy a halott kutya képében jön a házhoz, és úgy fogyasztja el az ételt. Vannak, akik a sírra is visznek ki ételt vagy italt, pálinkát is öntenek a sírra. Van olyan is, aki fenyőágakat díszít fel szaloncukorral, és azt viszi ki a sírra.

Újévkor fontos, hogy férfi köszöntse először a ház népét, és mindenkinek legyen pénz a zsebében. Nem lehet szemét a házban, és nem szabad semmit kivinni a házból. Vödör nem maradhat üresen, szennyes edény, ruha nem lehet. Sokan főznek kocsonyát, virslit.

Húsvétkor töltött káposzta, leves, rántott hús, sütemények, sonka és sárga túró is kerül az asztalra. Ma már csak a gyerekek locsolkodnak.

Jellegzetes étel a cigánykáposzta, amit savanyú káposztából, disznóhúsból, rizsből és paradicsomból készítenek.

Ha valaki meghal, virrasztót tartanak a gyászoló család házában. Általában addig virrasztanak, amíg el nem temetik a halottat. Férfiak és nők együtt vannak, kólát, kávé és hideg ételt, szendvicset tesznek az asztalra.

Úgy tartják, hogy a virrasztóba szégyen enni – inkább a gyerekek és a messziről jött vendégek esznek. Az udvaron tüzet is szoktak gyújtani. A tükröket és a tévét letakarják, mert éjfélkor megláthatják benne a halottat.

Utolsó este eléneklik a halott kedvenc nótáját, de csak hallgatót. A halott ruháját elégetik, vagy mellé teszik a sírba.

Temetéskor a koporsó majdnem minden esetben nyitott. Jellemző, hogy a halott mellé teszik azokat a személyes tárgyait, ruháit, amiket nagyon szeretett. Ha dohányzott, akkor cigarettát, ha ivott, akkor alkoholt is tesznek mellé. Ha nagy dohányos volt, akkor a meggyújtott cigarettát a sírra teszik, ha nagyon szerette az alkoholt, akkor a sírra is locsolnak neki. Aprópénzt is tesznek mellé, nehogy ott is szegény legyen.

Tyukodon is volt olyan, akit táncal temettek. A halott meghagyta, hogy a „lánya táncoljon neki, ne legyen gyászba”. Temetés után halotti tort tartanak, ahol a halottnak tesznek ki az udvarra enni- és innivalót is, amit általában kutya képében fogyaszt el. A torra a család főz. „Ha úgy van”, itt is eléneklik a halott nótáját.

A tyukodi romák is ismernek olyan szokásokat, amik egy kisgyerek érkezéséhez kapcsolódnak. Hat hétig idős férfi nem mehet a gyermekágyas asszonyhoz, ágyára nem ülhet le a látogató, mert elviszi a tejet vagy az álmát. Hat hétig az asszony sem mehet sehová.

Az is szokás, hogy a látogató egy hajszálát a gyerek pólyájára teszik, vagy egy cérnát a ruhájából otthagy a párnán, hogy ne vigye el az álmát. Ha mégis sír a gyerek, rosszul alszik,

akkor az adatközlők szerint megrontották, szemmel verték a kicsit. Akinek össze van nőve a szemöldöke, az is tud rontani. Úgy tudják megállapítani, hogy szemmel verték a gyereket, hogy egy pohár vízbe a tojásfehérjét beleöntik, az feljön a víz tetejére, amiből meglátszik, hogy hányan verték meg. Ezzel a vízzel a gyerek kezét, talpát megmossák, közben keresztet vetnek. Szenes vizet is készítenek. Rontás ellen a gyerek kezére piros szalagot kötnek.

Az az asszony, aki menstruál, az atlétájával törli meg a gyermeket.

Szöktetés a mai napig van, általában 2-3 napot tölt a lány a fiús háznál, utána van a lánykérés és az ünnepség. Egyre többen házasodnak össze a hivatalban, de a templomi esküvő nem jellemző.

Ismert mesemondója a településnek Fábián Barnabás, aki sajnos egészségi állapota miatt már nem mesél.

Adatközlők – Középen Fábián Barnabás és felesége Fábián Barnabásné Éva adatközlők.

2018. Tyukod, Lakatos Erika Mária felvétele

Tyukodon is táncolták a már korábban említett botolót. A botoló a cigányok legősibb tánca, amit a kutatók a kelet-európai fegyvertáncokra vezetnek vissza. Bottal csak a férfiak táncolják, és a legfontosabb eleme, hogy a férfi a botot úgy kezelje, mintha fegyver lenne. A párbaj jellegű tánc érdekessége, hogy a két bot közé egy nő is bemehet táncolni.

Botoló. 1955. Tyukod, Pesovár Ferenc felvétele³⁶

³⁶ http://db.zti.hu/24ora/fotok.asp?VBSdbClickClass_1=VBSdbGoToGridRow&VBSdbIndex_1=15

VI. Mátészalka

Mátészalka város Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében, a Mátészalkai járás székhelye, Nyíregyháza után a második legnépesebb település a megyében. Lakosainak száma 16902 fő.³⁷

A városban kétféle cigány csoport települt le. Az egyiket a kárpáti cigányok csoportjába tartozó magyar anyanyelvű romungrók (magyar cigányok) alkotják, akik feltehetőleg Mária Terézia korában vándoroltak ide. Mára ez a csoport lett a legnépesebb, és egyértelműen magyarnak érzik magukat. Mi sem bizonyítja jobban ezt, mint anyanyelvük, hiszen tökéletesen elveszítették cigány nyelvüket, ma már csakis magyarul beszélnek.

Gaál Ibolya albumából³⁸

³⁷http://www.ksh.hu/apps/shop.kiadvany?p_kiadvany_id=81322&p_lang=HU

³⁸ http://www.szabarchiv.hu/drupal/sites/default/files/Emberi_hajleket.pdf 40.p.

A másik csoport az oláh cigányoké, akik a kiegyezést követően jelentek meg, és Erdélyen keresztül jöttek a városba. Számuk jóval csekélyebb a magyar anyanyelvű romungrókénál. A két csoport nem települt egymás mellé, a romungrók a „Cinevégen” – a telepen laknak, míg az oláh cigányok a városban, a „Szélközben” élnek.

Cigánytelep. 1956. Mátészalka, Berkes Eszter felvétele³⁹

Mindkét csoport egyik legfontosabb ünnepe a karácsony. Szenteste töltött káposzta, halászlé, rántott hús, fasírt, töltött hús, pacal, bejgli és kalács kerül az asztra. Itt is él még a halott etetésének és itatásának a szokása. Az ünnepi ételekből az udvarra dobnak ki a halottak számára. Olyan is van, aki a sírra is visz ki. Inkább az oláh cigányoknál él még az a szokás, hogy italt is locsolnak ki az elhunytaknak. Sokan fenyőágakat díszítenek fel szaloncukorral, és azt viszi ki a sírra.

Húsvétkor töltött káposztát, rántott húst, fasírtot, sonkát, kolbászt, főtt tojást, sárga túrót, süteményeket készítenek. Az oláh cigányoknál régebben még szokás volt az ételek megszentelése, ma már egyre kevesebb család őrzi ezt a hagyományt. Előfordul, hogy a halottaknak is visznek ki a sírra főtt tojást, csokitojást vagy dísztojást.

³⁹ <http://db.zti.hu/24ora/fotok.asp>

Újévkor a halottaknak pezsgőt öntenek ki az udvarra vagy a sírra. Az oláh cigányoknál szokás a víz kiöntése is, ők ilyenkor is tesznek ki ennyivalót a halottnak. Fontos, hogy férfi lépjen be először, az köszöntse az újévet. Pénznek mindig lennie kell a zsebben, nem szabad üresnek lennie. Az asztalnak is „tele kell lennie”, ahogy fogy az étel és az ital, úgy töltik utána, és csak másnap szedik le. Kocsonya, sült hús és rántott hús a leggyakoribb étel újévkor, de a legfontosabb, hogy disznóhúsból legyen.

Gaál Ibolya albumából⁴⁰

Az oláh cigányoknál és a magyar cigányoknál is számos szokást őriznek még Mátészalkán is, ami a halottakhoz kapcsolódik. Ha valaki otthon hal meg, akkor az ajtót és az ablakokat kinyitják, hogy el tudjon távozni a lelke. Mai napig szokás, hogy virrasztanak a halottért, amíg el nem temetik. Férfiak és nők, ha tehetik, külön helyiségben virrasztanak, a férfiak gyakran vannak kint az udvaron. Ha hideg van, tüzet raknak. A tükört és a tévét letakarják, mert meglátja benne magát a halott, visszanéz a halott.

⁴⁰ „Emberi hajlékot a putrik helyett!” Roma élet képekben az 1950-es években (Fotóalbum) http://www.szabarchiv.hu/drupal/sites/default/files/Emberi_hajlekot.pdf 41.p.

Régebben hallgatókat énekeltek a virrasztáson, ma már nagyon ritkán. Többen a Hit Gyülekezet tagjai, ők gyülekezeti énekeket énekelnek. A halott ruháját, ha nem teszik mellé a sírba, akkor elégetik, szétosztják a családban (akinek kell) vagy felajánlják a szegényebbeknek.

Temetéskor a koporsó majdnem minden esetben nyitott. Jellemző, hogy a halott mellé teszik azokat a személyes tárgyait, ruháit, italt vagy cigarettát – amiket nagyon szeretett. Az egyik adatközlő elmondta, hogy volt olyan is, akivel a horgászbotját temették el. A halott ujjai közé pénzt tesznek, hogy azzal váltsa meg magát. Általában temetéskor is öntenek ki italt a halottnak, ha szeretett cigarettázni, akkor gyújtanak meg neki egyet, és a sírra teszik. Jellemző, hogy zenész kíséri a koporsót (gitáros, szintetizátoros, hegedűs). A sírnál a halott kedvenc nótáit is eléneklik.

Gyakori, hogy a halottnak kriptát készítenek, vagyis a kiásott sírhelyet lebetonozzák, szőnyeget, asztalt, széket tesznek bele. A halott mellé kerülnek a kedvenc tárgyai, ruhái.

Az egyik oláh cigány pár elmondta, hogy a temetésre is szoktak italt, kávét és ennivalót kivinni. A temetés után ezeket hazaviszik, és otthon megtartják a tort. Ez azért is érdekes, mert a legtöbb oláh cigány szerint a temetőből tilos bármit is hazavinni. Temetés után megbeszélték, hogy meddig gyászolnak, legtöbben egy évet „vesznek fel”.

Számos szokás és hiedelem kapcsolódik a terhességhez és a gyerekszületéshez is.

Terhes asszony, ha valamit nagyon megcsodál, akkor a gyermekén meg fog látszani. Ha megkíván valamit, akkor el kell fogadnia, különben elvetél. Nem szabad belerúgni a kutyába vagy a macskába, mert szőrös lesz a gyerek.

A romungrók szerint minél hamarabb meg kellett keresztelni a gyereket, hogy ki ne cserélje az ördög. Olyan is van, hogy evőkanalat tesznek a pólyára. Amíg nem volt megkeresztelve, nem öntötték ki a fürdővizet, csak másnap.

A romungrók és az oláh cigányok szerint is az tud rontani, akinek össze van nőve a szemöldöke. Szemmel verés ellen a gyerek karjára piros szalagot kötnek. Ha már megtörtént a baj, akkor a magyar cigányok szerint „ki kell nyalni a szemét”, és háromszor a gyerekre kell köpni. Az oláh cigányok szenes vizet készítenek – a cirokseprűből 9 szálát kivesznek, meggyújtják, és a vízbe teszik azokat. A szenes vízzel megkenik a gyerek homlokát, arcára és mellkasára keresztet rajzolnak.

Lakatos Sándor és Tóth Valéria adatközlők. 2019. Mátészalka, Zoltán-Borzován Eszter felvétele

A gyermekágyas asszony ágyára nem ülhetnek le, mert elviszik a tejet. A látogatónak hajszálat is kell adnia, amit a pólyára tesznek, hogy ne vigye el az álmát. Ha olyan asszony jön látogatni, aki menstruál, akkor azt el kell mondania, és a ruhája szélével meg kell törölnie a gyereket. Az oláh cigányoknál meg is köpdösik, hogy ne legyen kiütéses. Régebben, ha a gyerek megijedt valamitől, nagyon félt, akkor kiöntötték ólommal.

Tehetősebb oláh cigányoknál szokás, hogy a gyereket és a családját, a zenészeket hintóval viszik a keresztelőre.

Manapság is él a szöktetés hagyománya. Ha a fiatalok eldöntik, akkor a lány a fiúhoz szökik, majd pár nap múlva hazaviszik a lányt a szülőkhöz, és megtartják az ünnepséget, az esküvőt. Az oláh cigányoknál ilyenkor már a lány nem veheti fel a menyasszonyi ruhát, csak a menyecske ruhát. Aki megtehetette, hintóval vitte a menyasszonyt és a násznépet az esküvőre.

Mátészalkán is hagyománya van a táncnak. Meg kell említenünk a legendás Mátészalkai Cigányegyüttest, aminek Csiki Júlia volt az alapítója és vezetője. Édesapja mátészalkai cigányprímás, zeneszerző és karmester volt. Az együttes az 1950-es évektől egészen az 1980-as évekig állt fenn, és ez alatt az idő alatt nemcsak Magyarországot, hanem külföldet is bejárták.

Csoportkép. 1954. Mátészalka, Martin György felvétele⁴¹

⁴¹ http://db.zti.hu/24ora/fotok.asp?VBSdbClickClass_1=VBSdbGoToGridRow&VBSdbIndex_1=14

Cigánytánc. 1954. Mátészalka, Martin György felvétele⁴²

Cigánytánc. 1954. Mátészalka, Martin György felvétele⁴³

⁴² http://db.zti.hu/24ora/fotok.asp?VBSdbClickClass_1=VBSdbGoToGridRow&VBSdbIndex_1=18

VII. Ópályi

Ópályi a Kraszna partján, Mátészalkától 4 km-re fekvő település. Lakosainak száma 3004 fő.⁴⁴ A településen csak magyar cigányok élnek.

Apátekbeni Pataky Lászlomónál ópályi lakos székelyek által készített mellette yanas Lászlomónál házában.

Pálffy Imre ópályi lakos és családja előtt.

Vasgya Gyulánna és Nagy Zoltán ópályi lakosok előtt ebédet főznek.

Péterkői János, Yános, Kántos és Balogh József ópályi lakosok halászlé készítésénél.

*Gaál Ibolya albumából*⁴⁵

Karácsonykor töltött káposzta, rántott hús, fasírt, töltött hús, bejgli, halászlé, sütemények (ahol megtehetik) kerülnek az asztalra. Már két nappal az ünnep előtt sütnek-főznek, aznapra kész kell lenni. Szégyen az asszonynak, ha nem tudja megcsinálni. Kávét, üdítőt, alkoholt fogyasztanak, de „nem illik részegségig” inni.

Régen volt betlehemezés – hegedűvel, gitárral felkántálta egymást a rokonság. Ma már ez a szokás nem él. Szenteste a családfő köszönti a rokonokat.

⁴³ http://db.zti.hu/24ora/fotok.asp?VBSdbClickClass_1=VBSdbGoToGridRow&VBSdbIndex_1=22

⁴⁴ http://www.ksh.hu/apps/shop.kiadvany?p_kiadvany_id=81322&p_lang=HU

⁴⁵ http://www.szabarchiv.hu/drupal/sites/default/files/Emberi_hajleket.pdf 62.p.

Gyakori, hogy egy kis fenyőfát vagy fenyőágakat felöltöztetnek, két gyertyát meggyújtanak a temetőben a halottnak.

Feldíszített fenyőág a sírnál. 2019. Ópályi, Zoltán-Borzován Eszter felvétele

Mind a mai napig él a halott etetésének és itatásának a szokása. Karácsonykor és húsvétkor az ünnepi ételekből az udvarra dobnak ki a halottak számára, és az első pohár innivalóból is öntenek ki nekik. Vannak, akik a sírra is visznek ki ételt vagy italt, pálinkát is öntenek a sírra. Húsvétkor még szokás a locsolkodás, kölnivel, szódásüveggel. A többség mindenkihez elmegy. Újévkor is tesznek ki ételt és italt a halottnak, az udvarra vizet is öntenek ki számukra.

Italok a síron. 2019. Ópályi, Zoltán-Borzován Eszter felvétele

Fontos, hogy férfi köszöntse az újévet, és köszöntőt is a családfő mond. Ha halottjuk van, akkor a temetőben pezsgőt bontanak.

Mai napig szokás, hogy virrasztanak a halottért, amíg el nem temetik. Férfiak és nők, ha tehetik, külön helyiségben virrasztanak, a férfiak gyakran vannak kint az udvaron. Ha hideg van, tüzet raknak. A tükört és a tévét letakarják, gyertyát gyújtanak a halottért. Általában hallgatókat énekelnek a virrasztáson, „ha mulató volt, akkor világít”. Ma már többen a Hit Gyülekezet tagjai, ők gyülekezeti énekeket énekelnek. Ha isznak, akkor öntenek ki a pohárból egy kicsit a földre a halottnak.

Temetéskor a koporsó majdnem minden esetben nyitott. Jellemző, hogy a halott mellé teszik azokat a személyes tárgyait, ruháit, italt vagy cigarettát – amiket nagyon szeretett. A koporsóba pénzt tesznek, hogy azzal váltsa meg magát, mert „vízen mennek át”. Általában temetéskor is öntenek ki italt a halottnak, ha szeretett cigarettázni, akkor gyújtanak meg neki egyet, és a sírra teszik. Van olyan, aki zenészt fogad (gitárost, hegedűst), akkor énekelni is szoktak a sírnál. Ópályiban három kripta van, vagyis a kiásott sírhelyet lebetonozták, szőnyeget, asztalt, széket tettek bele. A halott mellé kerülnek a kedvenc tárgyai, ruhái.

A településen nagyon félnek a visszajáró halottól. Régen patkót, fészületet szegeztek az ajtóra vagy a pappal szenteltették meg a házat. Manapság is jellemző, hogy sötétedéstől hajnalig „ég a villany” a házban. Azt tartják, hogy a halott álomban jelentkezik, szól, hogy mi hiányzik neki, vagy a temetésen mit olvassanak fel.

Számos szokás és hiedelem kapcsolódik a terhességhez és a gyerekszüléshez is. A romungrók szerint az tud rontani, akinek össze van nőve a szemöldöke. Szemmel verés ellen a gyerek karjára piros szalagot kötnek. Ha már megtörtént a baj, akkor szenes vizet készítenek – a kályhából parazsat tesznek a vízbe, és a vízzel a gyermeket és az alvóhelyét meglocsolják. A gyermekágyas asszony ágyára nem ülhetnek le, mert elviszik a tejet vagy a gyerek álmát. Ha olyan asszony jön látogatni, aki menstruál, akkor a ruhája szélével meg kell törölnie a gyerek homlokát.

Még szokás, hogy a fiú elszökteti a választottját. Csak kevesen házasodnak, akkor is főleg a támogatások miatt.

A hagyományos foglalkozások a vályogvetés, seprűkötés és a kosárfonás volt. Volt olyan, aki gyékényből lábtörlőt és konyhabútort is készített. A faluban még van néhány család, akik putriban élnek.

Mai putri. 2018. Ópályi, Zoltán-Borzován Eszter felvétele

Dankó utca. 2018. Ópályi, Zoltán-Borzován Eszter felvétele

Ópályiban a mai napig élnek zenészcsaládok. Általában hegedűn és gitáron játszanak. A cigány táncokat az Ópályi Hagyományőrző Cigánytánc Csoport táncosai igyekeznek bemutatni és továbbadni.

Máté Béla adatközlő. 2018. Ópályi, Zoltán-Borzován Eszter felvétele

VIII. Nyírparasznya

Nyírparasznya az ÉK-i Nyírségben, Mátészalkától 11 km-re található község. Lakosainak száma 986 fő.⁴⁶

A településen nagyrészt magyar cigányok, azaz romungrók élnek. A magyar anyanyelvű romungrók feltehetőleg Mária Terézia korában vándoroltak ide, és jellemzően a település peremén telepedtek le. Általában kosár- és gyékényfonással foglalkoztak.

A paraszniai romák legfőbb ételei a töltött káposzta, pörkölt, rántott hús, húsleves. Karácsonykor, húsvétkor és újévkor is ezek az ételek kerülnek a leggyakrabban az asztalra. Karácsonykor különböző süteményeket, diós és mákos bejglit, cigánypogácsát (bodakot) is készítenek.

Mind a mai napig él a halott etetésének és itatásának a szokása. Karácsonykor és húsvétkor az ünnepi ételekből az udvarra dobnak ki a halottak számára, és az első pohár innivalóból is öntenek ki nekik. Vannak, akik a sírra is visznek ki ételt vagy italt, pálinkát is öntenek a sírra. Újévkor nem lehet halat és csirkét főzni. A szemetet még éjfél előtt ki lehet vinni, de a fürdővizet nem lehet leengedni, csak másnap. Szennyes, mosatlan edény nem lehet a házban. Leggyakrabban lencsét, virslit és szendvicset készítenek.

Ha valaki meghal, virrasztót tartanak a gyászoló család házában. Általában addig virrasztanak, amíg el nem temetik a halottat. Kólát, kávé, pálinkát és hideg ételt, szendvicset tesznek az asztalra. Az udvaron tüzet is szoktak gyújtani. A tükröket és a tévét letakarják, hogy ne jelenjen meg a halott. Még szokás, hogy hallgatókat énekelnek a virrasztáson. A halott ruháját elégetik vagy mellé teszik a sírba.

Temetéskor a koporsó majdnem minden esetben nyitott. Jellemző, hogy a halott mellé teszik azokat a személyes tárgyait, ruháit, amiket nagyon szeretett. Ha dohányzott, akkor cigarettát, ha ivott, akkor alkoholt is tesznek mellé. Ha nagyon szerette az alkoholt, akkor a sírra is locsolnak neki. Van olyan, aki zenészt fogad (általában hegedűst), és énekelnek a sírnál.

Halottak napján gyakori, hogy a gyertya és a virág mellett sört és pálinkát is visznek ki az elhunytaknak. A visszajáró halottaktól félnek, szokás, hogy védekezésképpen szentelt vizet locsolnak a ház sarkaiba.

⁴⁶ http://www.ksh.hu/apps/shop.kiadvany?p_kiadvany_id=81322&p_lang=HU

Dudics Atilláné és Tatárné Csőke Erzsébet adatközlők. 2018. Nyírparasznya, Zoltán-Borzován Eszter felvétele

A paraszniai romák is ismernek olyan szokásokat, amik egy kisgyerek érkezéséhez kapcsolódnak. A szülés után a kórházból hazafelé jövet a „templomhoz kell felmenni imádkozni”. A gyermekágyas asszony ágyára nem ülhet le a látogató, mert elviszi a tejet. Ha sír a gyerek, rosszul alszik, akkor az adatközlők szerint megrontották, szemmel verték a kicsit. Szenes vizet készítenek. 9 szem paraszt tesznek egy pohár vízbe, azt lefedik, és ha lemegy az aljára a parázs, akkor megverték szemmel a gyereket. Ezzel a vízzel a gyerek tenyerébe keresztet rajzolnak. Rontás ellen a gyerek karjára piros szalagot kötnek, esetleg a párnája alá teszik. Az az asszony, aki menstruál, az bugyijával törli meg a gyermeket.

Szöktetés a mai napig van. A templomi esküvő ritka, az adatközlők szerint akik elszöknek, azok sem veszik ezt komolyan, és nem mindig maradnak utána együtt.

Régebben volt a faluban egy asszony, aki kártyából jósolt, és olyat is ismertek, aki ruhadarabbal tudott szerelmi rontást csinálni.

A nyírparasznyai cigánylányoknál jellemző, hogy nem vágatják le a hajukat, nagyon hosszúra megnövesztik.

IX. Vaja

A kisváros a Nyírségben, Mátészalkától 15 km-re található. Lakossága 3515 fő.⁴⁷

A településen nagyrészt magyar cigányok, azaz romungrók élnek. A magyar anyanyelvű romungrók feltehetőleg Mária Terézia korában vándoroltak ide, és jellemzően a település peremén telepedtek le. Általában kosár- és gyékényfonással, vályogvetéssel foglalkoztak.

A vajai romák legfőbb ételei a töltött káposzta, pörkölt, rántott hús, fasírt, húsleves – ez a „cigánymenü”. Az egyik adatközlő édesanyjától úgy tanulta, hogy mindig egy tányérral több legyen a fazékban, mert nem lehet tudni, hogy kit vendégel meg – lehet, hogy angyalokat. Az Úr Jézus is koldusan jön, ha kér tőlünk enni, és nem adunk, akkor nem jutunk be a mennyországba.

Karácsonykor, húsvétkor ezek az ételek kerülnek a leggyakrabban az asztalra. Karácsonykor halászlét, különböző süteményeket, diós és mákos bejglit, kalácsot is készítenek.

Mind a mai napig él a halott etetésének és itatásának a szokása. Karácsonykor és húsvétkor az ünnepi ételekből az udvarra dobnak ki a halottak számára, és az első pohár innivalóból is öntenek ki nekik. Az sem baj, ha a kutya eszi meg, hiszen a halottak az állatok képében is visszajöhetnek. Ha a halott valamilyen évfordulóján olyat főznek, amit szeretett, akkor abból is tesznek ki neki.

Vannak, akik a sírra is visznek ki ételt vagy italt, pálinkát is öntenek a sírra. Szenteste kicsi fát vagy fenyőágakat díszítenek fel szaloncukorral, és kiviszik az elhunyt sírjára.

Újévkor is öntenek ki a halottak számára pezsgőt.

Az új év beköszöntekor szennyes, mosatlan edény nem lehet a házban, a „rend kötelező”. Vizes ruha ne legyen a házban, mert az betegséget jelent. Fontos, hogy először férfi lépjen be a házba. Szemetet nem szabad kivinni, és valahol sepregetni is tilos. Az egyik adatközlő elmondta, hogy az újévi asztal egyik sarkára mindenből tesz, ami van a konyhában. „Meg kell mindennel rakni – liszt, cukor, kenyér, fűszerek...”, és a liszt alá pénzt kell tenni, hogy a következő évben is mindig legyen pénzük.

Ha valaki meghal, virrasztót tartanak a gyászoló család házában. Általában addig virrasztanak, amíg el nem temetik a halottat. Kólát, kávét, pálinkát és hideg ételt, szendvicset tesznek az asztalra. A tükröket és a tévét letakarják, hogy „a halott meg ne mutatkozzon benne”. Egy pohár italt öntenek ki az udvarra a halott számára. Régebben hallgatókat énekeltek a virrasztáson, ma már ez elég ritka, a Hit Gyülekezet tagjai általában „hívó”

⁴⁷ http://www.ksh.hu/apps/shop.kiadvany?p_kiadvany_id=81322&p_lang=HU

énekeket énekelnek ilyenkor. Az egyik vajai zenészcsalád más településekre is rendszeresen járt virrasztóba zenélni, azonban manapság ez már elég ritka.

Samu Károlyné, Samu Károly adatközlők. 2019. Vaja, Zoltán-Borzován Eszter felvétele

Régebben reggelig virrasztottak, ma már inkább csak hajnali egy-két óráig. A halott ruháját elégetik, vagy mellé teszik a sírba, esetleg felajánlják annak, akinek szüksége van rá (öregék otthonának adják). Az egyik adatközlő szerint a halott a halála utáni első nap még ott van velük, még ő sem tudja, hogy meghalt. Három napig van itt a halott a mi világunkban. Az anyjától úgy tudja, hogy első nap megijed a föld a halottól. Második nap a halott ijed meg a földtől. Harmadik nap a halott őrt áll, amíg le nem váltják. Az adatközlő édesanyja azt mondta, reméli, hogy nem sokáig kell őrt állnia, mert ott nagyon hideg van. Harmadik napon vissza kell jönnie a halottnak a házhoz, ezért tesznek ki neki egy lavór vizet, fésűt, törölközőt, hogy meg tudjon tisztálkodni. Eljön elköszönni.

Temetéskor a koporsó majdnem minden esetben nyitott. Jellemző, hogy a halott mellé teszik azokat a személyes tárgyait, ruháit, amiket nagyon szeretett. Ha dohányzott, akkor cigarettát, ha ivott, akkor alkoholt is tesznek mellé. Ha nagyon szerette az alkoholt, akkor a sírba is

locsolnak neki. Ha muzsikus cigány hal meg, akkor zenével temetik – meghagyja, hogy melyik nótát játsszák el a sírjánál. Régebben pénzt is tettek a koporsóba. Az egyik adatközlő szerint minden halottnak „újba kell elmenni” – vagyis új ruhát kell ráadni; akkor lehet használt, ha a halott meghagyta, hogy mibe temessék el. Sokan azért mennek el a temetésre szerinte, hogy megnézzék a ravatalon a halottat. Ha a halott arca kisimult, fiatalabb lett, akkor fiatal, ha ráncos, akkor öreget „visz magával”. A férfiak ritkábban járnak a temetőbe, de előfordul, hogy akkor cigarettát gyújtanak meg a halottnak, és a sírra teszik. A nők minden ünnepkor kilátogatnak a temetőbe, az egyik adatközlő szerint az anyákról is jobban megemlékeznek. Anyák napján és nőnapkor is visznek ki virágot.

A vajai romák is ismernek olyan szokásokat, amik egy kisgyerek érkezéséhez kapcsolódnak. A szülés után nem mehetek senkinél, először a templomba kellett menni hálát adni, hogy egészséges gyermek született. A gyermekágyas asszony ágyára nem ülhet le a látogató, mert elviszi a tejet. A vendég egy hajszálát a gyerek párnája alá teszik, hogy ne vigye el az álmát. Ha olyan asszony akarja megnézni a kicsit, aki menstruál, akkor annak meg kell mondania, és a „fordított ruhájával”/atlétájával/zsebkendőjével/alsóruhájával kell megtörölnie a gyermeket/homlokára keresztet rajzolni, különben ótváros lesz/kijön rajta a folt. Olyan is volt, hogy háromszor megköpködték a gyermeket.

Matolcsi Zoltánné, Matolcsi Zoltán adatközlők. 2018. Vaja, Zoltán-Borzován Eszter felvétele

Hamar meg kellett keresztelni a gyermeket, addig nem volt szabad semmit kiadni a házból. A fürdővizet is csak másnap öntötték ki régebben. Ha sír a gyerek, rosszul alszik, akkor az adatközlők szerint megrontották, szemmel verték a kicsit. Akinek össze van nőve a szemöldöke, az is tud rontani. Ha megtörtént a szemmel verés, szenes vizet készítenek. 3, 7 vagy 9 szem parazsat tesznek egy pohár vízbe. Van, ahol ráolvasnak – „Se nem egy, se nem kettő, se nem három, se nem négy, se nem öt, se nem hat, se nem hét, se nem nyolc, se nem kilenc”. Ezzel a vízzel a gyerek homlokát megdörzsölik, valahol a gyerek tenyerébe, talpára, homlokára, állára keresztet rajzolnak, a sarkokba vizet szórnak. Rontás ellen a gyerek karjára piros szalagot kötnek. A sírás oka az is lehet, hogy „eljajgatják” a gyermeket, hogy „Jaj, de szép!”; akkor bántani kell, hogy sírjon, a kezére kell csapni, le kell köpni, hogy a gonosz kijöjjön a lelkéből.

Görgős utca. 2018. Vaja, Borzován József felvétele

A korábbi években Vaján is fellelhető volt a szóló- és páros tánc és a botoló.

A cigányság legősibb tánca a botoló, a „rovjenca te khelen”, ami a kelet-európai fegyvertáncokra vezethető vissza. Csak férfiak táncolják bottal, régebben szerszámokkal. Legfontosabb eleme a bot fegyverszerű kezelése. Párbaj jellegű tánc, ahol a két bot közé bemehet egy nő is táncolni. A nő „zhal te vidil”, védeni megy, azaz célja, hogy megbékítse a

két férfit egymással. Nagyon fontos szabály, hogy nem lehet a női táncoshoz hozzáérni vagy megütni, mert az a férfire nézve nagy szégyen.⁴⁸

Botoló. 1957. Vaja, Pesovár Ferenc felvétele⁴⁹

Cigánytánc. 1957. Vaja, Pesovár Ferenc felvétele⁵⁰

⁴⁸ Vö.: Balázs 1995

⁴⁹ http://db.zti.hu/24ora/fotok.asp?VBSdbClickClass_1=VBSdbGoToGridRow&VBSdbIndex_1=2

X. Hodász

A nagyközség Mátészalkától 13 km-re található, lakosainak száma 3380.⁵¹ Hodászon kétféle cigány csoport települt le. Az egyiket a kárpáti cigányok csoportjába tartozó magyar anyanyelvű romungrók (magyar cigányok) alkotják; cigány anyanyelvüket elveszítették, ma már csakis magyarul beszélnek. A másik csoport az oláh cigányoké, akik az 1800-as évek elején jöttek a településre és többnyire a cerhari (sátoros) törzshöz tartoztak – a Hodászi Görög Katolikus Egyházközség egyik anyakönyvi bejegyzéséből tudjuk, hogy 1828-ban keresztelték meg Michael Theodoros Lakatos és Barbara Tóth gyermekét, Michaelt. Azt a részt, ahol a cigányok laktak, „Kolerásnak” nevezték, mert itt volt a falu dögkútja.⁵²

A leggyakoribb foglalkozás a kosárfonás, vályogvetés, csengő-és harangöntés⁵³ és a késfenés volt. A férfiak emellett szarvasmarhatartással is foglalkoztak, a nők pedig a hodászi parasztnál napszámba dolgoztak.⁵⁴ A legtöbb roma a görög katolikus egyház híve lett. Sója Miklós papnak köszönhetően az 1940-es évektől jelentős hitélet folyt a településen, ő fordult először ténylegesen a cigányok felé. Templomuk még nem volt, így minden év szeptember 14-én elzarándokoltak Máriapócsra.⁵⁵

*Zarándokok.*⁵⁶

⁵⁰ http://db.zti.hu/24ora/fotok.asp?VBSdbClickClass_1=VBSdbGoToGridRow&VBSdbIndex_1=16

⁵¹ http://www.ksh.hu/apps/shop.kiadvany?p_kiadvany_id=81322&p_lang=HU

⁵² <http://romatemplom.t-online.hu/magunkrol.htm>

⁵³ <https://romatajhaz.hu/index.php/rolunk>

⁵⁴ <https://romatajhaz.hu/index.php/rolunk>

⁵⁵ <http://romatemplom.t-online.hu/magunkrol.htm>

⁵⁶ <http://romatemplom.t-online.hu/magunkrol.htm>

Az 1950-es években kezdték el építeni vályogból, saját kezükkel saját kápolnájukat, amihez a Vatikántól is kaptak segítséget a templomi kellékek beszerzésére. Miklós atya megtanulta a cigányok nyelvét is, lefordította Aranyszájú Szent János liturgiáját, ezáltal az istentisztelet saját nyelvükön végezheték.⁵⁷

*A hodászi kápolna.*⁵⁸

A többi vizsgált településhez hasonlóan Hodászon is sok roma lépett be a Hit Gyülekezetbe. Megállapítható, hogy azok a hiedelmek, hiedelemcselekvések, szokások, amelyek a cigányokat leggyakrabban jellemzik, kihalóban vannak a hívőknél. Jelen esetben a teljes eltűnést gátolják azok a nyíltan nem vállalt, de a hagyományokból eredő szokáscselekvések, amelyek a gyülekezeti élet előtti életmódot meghatározták. A jóslást, átkozódást, a virrasztás szokását, a halottakhoz fűződő hiedelmeket neglegálják, és arra törekszenek, hogy ezeket elhagyják, megszabaduljanak tőlük. A már meglévő hiedelmek új köntösben megmaradhatnak; a hívők a saját vallási hiedelmeik képére formálják őket, mint például a betegségdémonokat.

⁵⁷ <http://romatemplom.t-online.hu/dokumentum2.htm>

⁵⁸ <http://romatemplom.t-online.hu/dokumentum2.htm>

Meg kell említenünk Rézműves Mihályné Lina nénit, aki 1970-ben hozott létre a hodászi cigánytelep közepén egy madzag óvodát, aminek a helyére egy évvel később óvoda épült. Így a cigánygyerekek is járhattak óvodába, és Lina óvónéinek köszönhetően két nyelven vehettek részt a foglalkozásokon, és hallgathatták a meséket.⁵⁹

Rézműves Melinda néprajzkutató és édesanyja Lina néni a „Lina álma: a Madzagóvoda” kiállításon 2017-ben Hodászon. Tánczos Erzsébet felvétele⁶⁰

Hodászon, a falu cigánytelepnek nevezett részén található a Roma Tájház épülete, aminek megálmodója Rézműves Melinda néprajzkutató. Az egyosztatú, döngölt sárfalazatú, nyeregtetős ház az 1950-60-as években épült. A tájház egy módosabb roma család lakáskultúráját mutatja be, emellett az állandó kiállításon a hagyományos roma mesterségek

⁵⁹ <https://romatajhaz.hu/index.php/rolunk>

⁶⁰ https://netfolk.blog.hu/2017/06/01/lina_alma_a_magzagovoda-_lenyugozo_kiallitas_hodaszon

eszközei, szerszámai, használati és dísz tárgyai is megtekinthetők. A közösség életét sokrétű fotógyűjtemény mutatja be, a roma népviseletet pedig településenként tartják számon. 2001-ben a helyiek támogatásával egy félig földbe ásott putrit hoztak létre a telken, ami azt kívánja bemutatni, hogy milyen lakhatási körülmények között éltek a második világháború idején az itteniek. A tájházban és a vele szemben található Alkotóházban múzeumpedagógiai foglalkozásokkal várják a látogatókat.⁶¹

Hodászi Roma Tájház⁶²

A továbbiakban azokat a szokásokat és hiedelmeket ismertetjük, amikről még beszéltek gyűjtésünk során a hodászi romák.

Karácsonykor töltött káposzta, rántott hús, töltött hús, húsleves vagy halászlé, beigli és sütemények kerülnek az asztalra.

Mai napig él a halott etetésének és itatásának a szokása. „Mindenből az első a halottaké.” Karácsonykor az ünnepi ételekből az udvarra dobnak ki a halottak számára, és az első pohár innivalóból is öntenek ki nekik. Valaki a temetőbe is visz ki tányéron ételt, és az is előfordul, hogy a sírra locsolnak pálinkát vagy bort. Még él az a tilalom is, hogy a temetőből

⁶¹ <https://romatajhaz.hu/index.php/rolunk>

⁶² http://www.mozaikmuzeumtura.hu/Hodaszi_Roma_Tajhaz

semmit sem szabad visszahozni, mert visszajönnek érte a halottak. Néhányan visznek ki fenyőágakat a sírra, amiket szaloncukorral díszítenek.

Rézműves Mihály „Görög” mesemondó. 1981. Hodász, Kovalcsik Katalin felvétele⁶³

A húsvét a katolikus cigányok legnagyobb ünnepe. Korábban rendszeresen jártak a templomba szentelni, ma már azonban nagyon sok család tartozik a Hit Gyülekezetébe, ezért ők már nem szentelnek. Előfordult, hogy a pénztárcát is a kosárba tették, hogy azt is szentelje meg a pap. Húsvéti ételek a pászka, tojás, kolbász, töltött tyúk, sonka, sárga túró, de töltött káposztát, húslevest, süteményeket és tortát is készítenek. A gyülekezet tagjai pászkát és tojást többnyire nem fogyasztanak, mert az „bálványimádás”. Mai napig van, aki a szentelt

⁶³ http://db.zti.hu/24ora/fotok.asp?VBSdbClickClass_1=VBSdbGoToGridRow&VBSdbIndex_1=27

ételekből is visz ki a sírra, és vannak, akik alkoholt is locsolnak a sírra.

Ha valaki meghal, virrasztót tartanak a gyászoló család házában. Általában addig virrasztanak, amíg el nem temetik a halottat. Ha van rá lehetőség, a férfiak és a nők külön helyiségben, a férfiak gyakran az udvaron tartózkodnak. Ha hideg van, az udvaron tüzet raknak. Kólát, kávét, italokat és hideg ételt, szendvicset tesznek az asztalra. Ha hívó halt meg, akkor alkoholt nem fogyasztanak. A tükröket és a tévét letakarják. Régebben hallgatókat énekeltek a virrasztáson, ha zenész családból halt meg valaki, akkor zenéltek is. Ma már ez elég ritka, a Hit Gyülekezet tagjai általában „hívó” énekeket énekelnek ilyenkor.

Régebben reggelig virrasztottak, a hívók ma már inkább csak este tízig-éjfélig. A halott ruháját elégetik, vagy mellé teszik a sírba. Halott ember ruháját nem szabad felvenni, úgy tartják, hogy aki mégis felveszi, azt elviszi magával. A halott lélek néhány napig még az emberek világában van, akár a saját temetését is megnézheti. Előfordul, hogy a halott sajnálja a családját, vagy nem búcsúzott el – ilyenkor visszajár.

Az akasztott embert különös félelem övezi, hiszen Hodászon is úgy tartják, hogy az ördög vitte el, bolyong a lelke, és nem kelhet át a másvilágra.

Temetéskor a koporsó majdnem minden esetben nyitott. Jellemző, hogy a halott mellé teszik azokat a személyes tárgyait, ruháit, amiket nagyon szeretett. Ha dohányzott, akkor cigarettát, ha ivott, akkor alkoholt is tesznek mellé. Ha nagyon szerette az alkoholt, akkor a sírra is locsolnak neki, ha cigarettázott, akkor meggyújtanak neki egyet, és a sírra teszik. Gyakori, hogy a halottnak kriptát készítenek, vagyis a kiásott sírhelyet lebetonozzák, szőnyeget, asztalt, széket tesznek bele. Ha nem teljesítik a halott kérését, akkor előfordulhat, hogy „álmában rámeleg” a hozzátartozóra, vagyis álomban jelzi a halott, hogy teljesítsék azt, amit meghagyott. Ilyenkor azt a személyes tárgyát, amit nem tettek mellé, leássák a sírhoz. Vannak, akik pénzt is tesznek a koporsóba, „hogy üresen ne menjen át”. Az egyik adatközlő szerint a temetés utáni este vizet kell tenni az ablakba, mert visszajön a halott, és iszik belőle.

Újévkor különböző húsokat, virslit, töltött káposztát, pörköltöt, lencsét készítenek. Halat és csirkét nem főznek ilyenkor. Nagyon fontos, hogy újévet csak férfi köszönthet először, férfinak is kell belépnie elsőként, különben nem lesz szerencsájük. Az edényeknek tisztának kell lenniük, és üresen sem állhatnak. Az asztalnak mindig megterítve kell lennie, üres edény vagy tál nem lehet, nem is szedik le az asztalt, csak másnap, hogy bőség legyen. Nagyon fontos az is, hogy mindenkinek legyen lencse/pénz a zsebében, így nem lesznek szegények a következő évben. A szemetet sem lehetett kivinni aznap.

Ha halott van a háznál, akkor öntenek ki vizet az udvarra, hogy ne legyen szomjas ebben az évben sem. Többen a temetőbe is visznek ki pezsgőt másnap a halottaknak.

Cigányok. 1981. Hodász, Kovalcsik Katalin felvétele⁶⁴

A hodászi romák is ismernek olyan szokásokat, amik egy kisgyerek érkezéséhez kapcsolódnak. Amíg meg nem keresztelték a gyereket, nem mehettek sehova, és fésűt, ollót tettek a párnája alá, hogy el ne cseréljék. A gyermekágyas asszony ágyára nem ülhet le a látogató, mert elviszi a tejet. Ha olyan asszony akarja megnézni a kicsit, aki menstruál, akkor annak meg kell mondania, és a szoknyájával/alsóruhájával kell megkennie a gyermeket, hogy ne legyen ótvaros, „fel ne pattogzzon”. Olyan is volt, hogy háromszor ráköptek a gyerek homlokára.

Ha sír a gyerek, rosszul alszik, akkor az adatközlők szerint megrontották, szemmel verték a kicsit. Azt mondják, hogy aki nagyon nézte, vagy sokat fogta, az verte meg szemmel. Ha megtörtént a baj, szenes vizet készítenek.

A szenes víz készülhet úgy, hogy cirokseprűből 7 szálát kivesznek, azt meggyújtják, és a vízbe teszik. A vízzel a gyerek homlokára, mellkasára, tenyerére, lábára keresztet rajzolnak. A szenes víz úgy is készülhet, hogy 9 szem parazsat tesznek egy pohár vízbe. Van, ahol ráolvasnak.

Az egyik adatközlő szerint úgy is lehet segíteni, hogy annak a hajából, aki megnézte,

⁶⁴ http://db.zti.hu/24ora/fotok.asp?VBSdbClickClass_1=VBSdbGoToGridRow&VBSdbIndex_1=12

szereznek egy szálát, azt a vízbe teszik, és ezzel a vízzel lekenik a gyerek szemét. Rontás ellen a gyerek kezére piros szalagot kötnek. Régebben a piros szalagot lányok hajába, a fiúk kalapjára/sapkájára varrták.

Cigányok. 1981. Hodász, Kovalcsik Katalin felvétele⁶⁵

A hodászi oláh-cigányok életében is nagy szerepet játszik a tánc. A szóló- és páros tánc, a cigányos csárdás ugyanúgy élő hagyomány, mint Nagyecsedén. Népviseletet ma már csak az idősebb generáció tagjai viselnek.

Cigányok. 1981. Hodász, Kovalcsik Katalin felvétele⁶⁶

⁶⁵ http://db.zti.hu/24ora/fotok.asp?VBSdbClickClass_1=VBSdbGoToGridRow&VBSdbIndex_1=20

⁶⁶ http://db.zti.hu/24ora/fotok.asp?VBSdbClickClass_1=VBSdbGoToGridRow&VBSdbIndex_1=24

Felhasznált irodalom

Balázs Gusztáv: A nagyecsed-i oláh cigányok táncgyománnyai. In.: Cigány Néprajzi Tanulmányok 3. Szerk.: Dr. Eperjessy Ernő-Bódi Zsuzsanna. Magyar Néprajzi Társaság-Magyar Művelődési Intézet. 1995.

Borzován Eszter: Nagyecsed hiedelemalakjai. In.: A Nyíregyházi Jósza András Múzeum Évkönyve. LII. évfolyam. Nyíregyháza, 2010.

Imre Katalin - **Ivanczki** Elizabet: Az „IDŐ” múlásának jelei a győrteleki romák életében. 2019. Kéziratban

Kujbusné Mecsei Éva (szerk.) – Nagy Pál (összeáll.): Emberi hajlékot a putrik helyett! Roma élet képekben az 1950-es években (Fotóalbum). A tanulmányokat írta Nagy Pál és Szuhay Péter. A Magyar Nemzeti Levéltár Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltárának Kiadványai II. Közlemények, 50. Nyíregyháza, 2018.
http://www.szabarchiv.hu/drupal/sites/default/files/Emberi_hajlekot.pdf
Letöltés ideje: 2019. 02.15.

Lajtha László–**Gönyey** Sándor: Tánc. In.: A magyarság néprajza, IV. Budapest, 1941–43.

Luby Margit: A porcsalmai botoló. In.: Alföld 5-6. sz. 1959.

Sir Angus **Fraser**: A cigányok. Osiris Kiadó. Budapest, 2000.

<https://allevents.in/szeged/nagyecsed-i-oktat%C3%A1s-balogh-katesszal-%C3%A9s-horv%C3%A1th-p%C3%A1k%C3%B3val-szegeden/356216321518033>
Letöltés ideje: 2019.02.28.

<http://db.zti.hu/>

Letöltés ideje: 2019.02.20.

<http://emelkedocsillagok.hu/>

Letöltés ideje: 2019. 02.02.

http://www.ksh.hu/apps/shop.kiadvany?p_kiadvany_id=81322&p_lang=HU
Letöltés ideje: 2019.01.05.

<http://mek.oszk.hu/02100/02115/html/1-931.html>
Letöltés ideje: 2018.12.10.

https://netfolk.blog.hu/2017/06/01/lina_alma_a_magzagovoda_lenyugozo_kiallitas_hodaszon

Letöltés ideje: 2019.03.01.

<https://romatajhaz.hu/index.php/rolunk>

Letöltés ideje: 2019.02.28.

<http://romatemplom.t-online.hu/magunkrol.htm>

Letöltés ideje: 2019.02.28.

<http://www.studiolum.com/nm/hu/rostasmihaly.htm>

Letöltés ideje: 2019.02.28.

https://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/magyarorszagi_nemzetisegek/romak/a_vilag_letra/

Letöltés ideje: 2019.02.20.

http://szellemikulturalisorokseg.hu/doks/nyomtatvanyok/nagyecsed_i_ciganytanc.pdf

Letöltés ideje: 2019.02.15.